

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS
LIETUVIŲ KALBOTYROS, LITERATŪROS IR KOMUNIKACIJOS KATEDRA

Aušrinė Petrevičiūtė

Studijų programos *Lietuvių filologija* (specializacija – *ryšiai su visuomene*)

IV kurso studentė

**DAIKTAVARDŽIŲ *BROLIS* IR *SESUO*
DARYBINIAI LIZDAI**

Baigiamasis bakalauro darbas

Darbo vadovė
doc. dr. Jolanta Vaskelienė

Šiauliai, 2017

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS
LIETUVIŲ KALBOTYROS, LITERATŪROS IR KOMUNIKACIJOS KATEDRA

TVIRTINU

Katedros vedėja

prof. dr. Džiuljeta Maskuliūnienė

.....
(Parašas)

2017-05-23
(data)

**DAIKTAVARDŽIŲ *BROLIS* IR *SESUO*
DARYBINIAI LIZDAI**

Baigiamasis bakalauro darbas

Darbo autorė

Aušrinė Petrevičiūtė

Patvirtinu, kad šis darbas yra savarankiškas

.....
(Parašas)

2017-05-23
(data)

Katedros administratorė

Milda Mikalonytė

.....
(Parašas)

2017-05-23
(data)

Šiauliai, 2017

Turinys

ĮVADAS	5
1. TEORINIAI ŽODŽIŲ DARYBOS ASPEKTAI	7
1. 1. Žodžių darybos, darinio ir darybinio lizdo samprata	7
1. 2. Žodžių darybos būdai	8
1. 3. Pagrindinių kalbos dalių darybos ypatumai	8
1.4. Darybiniai variantai ir darybiniai sinonimai	11
2. DAIKTAVARDŽIO <i>BROLIS</i> DARYBINIO LIZDO ANALIZĖ	12
2. 1. Daiktavardžiai, padaryti iš žodžio <i>brolis</i>	13
2. 1. 1. Priesagų vediniai	13
2. 1. 2. Priešdėlių vediniai	15
2. 1. 3. Dūriniai	16
2. 1. 3. 1. Dūriniai su antruoju daiktavardiniu dėmeniu	16
2. 1. 3. 2. Dūriniai su antruoju veiksmažodiniu dėmeniu	18
2. 1. 4. Daiktavardžių, padarytų iš <i>brolis</i> , darybiniai sinonimai	19
2. 2. Būdvardžiai, padaryti iš žodžio <i>brolis</i>	22
2.3. Veiksmažodžiai, padaryti iš žodžio <i>brolis</i>	23
3. DAIKTAVARDŽIO <i>SESUO</i> DARYBINIO LIZDO ANALIZĖ	24
3. 1. Daiktavardžiai, padaryti iš žodžio <i>sesuo</i>	25
3. 1. 1. Priesagų vediniai	26
3. 1. 2. Priešdėlių vediniai	28
3.1.3. Dūriniai	28
3. 1. 3. 1. Dūriniai su antruoju daiktavardiniu dėmeniu	28
3. 1. 2. 3. Dūriniai su antruoju veiksmažodiniu dėmeniu	30
3.1.4. Daiktavardžių, padarytų iš <i>sesuo</i> , darybiniai sinonimai	30
3.2. Būdvardžiai, padaryti iš žodžio <i>sesuo</i>	34
3.3. Veiksmažodžiai, padaryti iš žodžio <i>sesuo</i>	34
IŠVADOS	36
SANTRAUKA	38
SUMMARY	39
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	40
METRIKA	43
BIBLIOGRAPHIC DESCRIPTION	43
PUBLIKACIJA BAKALAURO DARBO TEMA	43
PRIEDAI	44

1 priedas. Vediniai, iš žodžio <i>brolis</i>	44
2 priedas. Dūriniai iš žodžio <i>brolis</i>	46
3 priedas. Tolesnės darybos pakopos dariniai iš žodžio <i>brolis</i>	48
4 priedas. DS eilės, sudarytos iš žodžio <i>brolis</i> darinių	50
5 priedas. Vediniai iš žodžio <i>sesuo</i>	51
6 priedas. Dūriniai iš žodžio <i>sesuo</i>	53
7 priedas. Tolesnės darybos pakopos dariniai iš žodžio <i>sesuo</i>	54
8 priedas. DS eilės, sudarytos iš žodžio <i>sesuo</i> darinių.....	55

IVADAS

Nė viena gyva kalba neįsivaizduojama be nuolatinio leksikos kitimo – leksika nuolat atnaujinama: vieni žodžiai pasensta ir išnyksta iš vartosenos, kitų atsiranda ir taip jie papildo žodyną. Didžiąją lietuvių kalbos leksikos dalį sudaro dariniai – iš savų ar pasiskolintų žodžių sudaryti nauji žodžiai (Keinys 1999, 16). Dėl darinių darybinių santykių kalboje susidaro darybiniai lizdai. Jie (su vienu žodžiu centre) apima daugiau ar mažiau žodžių, turinčių įvairių darybos santykių (Urbutis 1978, 68). Vieni žodžiai gali būti labai didelių darybinių lizdų centrai, o kiti tiesioginių darybinių ryšių su dariniais turi nedaug.

Darbe analizuojami iš senosios indoeuropietiškos leksikos paveldėtų daiktavardžių *brolis* (Sabaliauskas 1990, 17–18) ir *sesuo* (Sabaliauskas 1990, 22) darybiniai lizdai. Daiktavardžiai *brolis* ir *sesuo* pasirinkti kaip giminystės pavadinimų opozicija. Jų darybiniai lizdai nėra analizuoti, nors darbų apie darybinius laukus (lizdus) yra: išanalizuoti daiktavardžių *akmuo*, *turgus*, būdvardžio *vienišas* darybiniai laukai (Vaskelienė 2006, 2008, 2010), parašyti Šiaulių universiteto studentų baigiamieji bakalauro darbai apie kamieną *lietuv-* turinčius darinius (Vilčinskienė 2001), apie daiktavardžio *diena* darybinį lauką (Janciūtė 2013) ir daiktavardžio *naktis* darybinį lauką (Jankauskaitė 2015). Magistro darbo pagrindu parašytas straipsnis apie darybinius lizdus – „Paveldėtieji baltų kalbų paukščių pavadinimai ir jų atitikmenys slavų kalbose (žodžių darybos lizdai)“ (Navickaitė-Klišauskienė 2007).

Darbo tikslas – išanalizuoti ir palyginti daiktavardžių *brolis* ir *sesuo* darybinius lizdus.

Darbo uždaviniai:

1. Aptarti žodžių darybos sampratą ir kai kuriuos žodžių darybos teorijos aspektus.
2. Iš *Lietuvių kalbos žodyno* išrinkti darinius, kurių pamatinis žodis (arba vienas iš jų) yra daiktavardis *brolis*.
3. Išrinkti darinius, kurių pamatinis žodis (arba vienas iš jų) yra daiktavardis *sesuo*.
4. Išrinkti abiejų daiktavardžių tolesnės darybos pakopos darinius.
5. Suklasifikuoti išrinktus darinius pagal kalbos dalis ir darybos būdus, juos išanalizuoti.
6. Sudaryti darybinių sinonimų ir darybinių variantų (toliau – DS ir DV) eiles ir jas aptarti.

Darbo šaltinis – *Lietuvių kalbos žodynas* (elektroninis variantas, toliau – LKŽe) ir *Lietuvių kalbos žodyno* papildymų kartoteka (toliau – LKŽe PK).

Darbo objektas – LKŽe ir LKŽe PK rasti dariniai, kurių pamatinis žodis (arba vienas iš pamatinių žodžių) yra daiktavardžiai *brolis* ir *sesuo*.

Darbo metodologija. Darbe taikomi darybinės analizės, skaičiavimo ir substitucijos metodai.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, referuojamoji ir tiriamoji dalis. Referuojamoje dalyje aptariama, kas yra žodžių daryba, darinys ir darybinis lizdas, išdėstyti žodžių darybos būdai, aptarti pagrindinių kalbos dalių darybos ypatumai, taip pat aptarti darybiniai variantai ir darybiniai sinonimai. Tiriamojoje dalyje analizuojami iš daiktavardžio *brolis* sudaryti dariniai, aptiriamos iš bendrašaknių darinių sudarytos DS eilės. Analogiškai analizuojami iš daiktavardžio *sesuo* sudaryti dariniai ir jų DS eilės. Darbas baigiamas išvadamis, gale pateiktas šaltinių ir literatūros sąrašas, taip pat priedai, kuriuose pateikiami visi išrinkti ir išanalizuoti dariniai ir sudarytos daiktavardžių DS eilės, iš LKŽe ir LKŽe PK išrinkti tolesnės darybos pakopos dariniai.

1. TEORINIAI ŽODŽIŲ DARYBOS ASPEKTAI

1. 1. Žodžių darybos, darinio ir darybinio lizdo samprata

Visa lietuvių kalbos leksika (žodynas) skyla į dvi dalis – pirminius (pvz.: *diena*, *tėvas*, *saulė*) ir antrinius žodžius (pvz.: *malūnas*, *palangė*, *saulėtas*). Pirminiai žodžiai yra paveldėti, pasiskolinti iš kitų kalbų ar dar kitaip atsiradę kalboje. Antriniai žodžiai padaromi iš savos kalbos žodžių (įeina ir skoliniai), todėl vadinami dariniais (Keinys 1999, 16–17); jie ir sudaro didžiąją dalį lietuvių kalbos žodžių (Keinys 1999, 15).

Žodžių daryba – svarbiausias kalbos žodyno turtinimo būdas, kuriuo nauji žodžiai atsiranda iš esamų, savaip keičiant jų morfologinę (morfeminę) struktūrą (Urbutis 1978, 29). Pats terminas **žodžių daryba** yra daugiareikšmis, t. y. gali būti apibrėžiamas dvejopai: ir kaip žodžių darymo sistema, ir kaip žodžių darymo mokslas. Pirmuoju atveju žodžių daryba apibrėžiama kaip žodžių darymo iš turimų žodžių savo kalbos priemonėmis būdų ir tipų sistema (Keinys 1999, 10). O žodžių daryba, kaip žodžių darymo mokslas, pateikia žodžių darybos aprašą ir duoda supratimą, kaip reikiamą žodį padaryti (Keinys 1999, 11). Labai išsamiai, ieškodamas ištakų kitose kalbose, lietuvių kalbos žodžių darybos dėsningumus veikale *Lietuvių kalbos žodžių daryba* (1943) tyrinėja P. Skardžius (žr. 1996).

Žodžių darybos produktas – **darinys**. S. Ambrazas (1993, 8) teigia, kad dariniu vadinamas žodis, kurio formalioji ir reikšminė sandara nėra vientisa, t. y. jis žymi tam tikrą dalyką ar reiškinių ne tiesiogiai, bet per kitą tos kalbos žodį ar kelis žodžius. Pats termino **darinys** vartojimas yra kiek problemiškas. Pasak V. Urbutio (žr. 1978, 59–62), dariniu yra vadinamas kiekvienas žodis, atsiradęs dėl žodžių darybos (genetinis supratimas) arba kuris funkcionuoja, yra suvokiamas kaip žodžių darybos produktas (funkcinis supratimas). Autorius akcentuoja, kad ne visos kalbos turi specialų terminą bendrai pavadinti tiek išvestiniam, tiek ir sudurtiniam žodžiui – lietuvių kalboje vediniams ir dūriniams pavadinti vartojama bendra sąvoka **darinys**.

Visuma skirtingos darybinės reikšmės vedinių ir dūrinių, kurie yra padaryti iš bet kurios kalbos dalies tos pačios šaknies pamatinio žodžio, vadinama **darybiniu (darybos) lizdu** (Kvašytė 2005, 20). Lietuvių mokslinėje literatūroje darybinius lizdus mini E. Jakaitienė (žr. 2010, 117–118), o S. Keinys (žr. 1999, 15–16) ir V. Urbutis (žr. 67–68), kalbėdami apie darybinius lizdus, vartoja terminą **šeima**. Apie darybinius lizdus lietuvių mokslinėje literatūroje plačiau nėra rašoma, tačiau jie išsamiai ir su pavyzdžiais aptariami latvių kalbos gramatikoje (žr. LVG 2013, 194–197). Sinonimiškai vartojamas terminas **darybinis laukas**; rusų kalboje – словообразовательное поле (žr. Немченко 1984, Зайкаускаене 1987). Šiame darbe pasirinktas **darybinio lizdo** terminas.

Žodžių darybos santykiai neapsiriboja vien tik tos pačios pakopos darinių darybiniais ryšiais. Į tą patį lizdą įeina tolesnės darybos pakopos dariniai, padaryti ne tiesiai iš pamatinio žodžio, o iš jo darinių. Pasak Urbučio (1978, 67), darybiškai gali būti susiję ir tokie žodžiai, kurie nesantykiauja tarpusavyje kaip darinys ir pamatinis žodis. Pavyzdžiui, tolesniais darybos santykiais susiję žodžiai *saulėtumas* ir *saulė*, *knygininkystė* ir *knyga* ir t. t. Kadangi nauji žodžiai yra daromi ir iš pirminių, ir iš antrinių žodžių, taip susidaro šimtus žodžių jungiančios žodžių grupės (Keinys 1999, 15).

1. 2. Žodžių darybos būdai

Dariniai skirstomi į vedinius ir dūrinius (sudurtinius žodžius) pagal tai, ar remiasi vienu, ar dviem pamatiniais žodžiais. Darinys, kuris yra sudarytas iš vieno pamatinio žodžio pridedant kurį nors žodžių darybos formantą (priesagą, galūnę, priešdėlį), vadinamas **vediniu**; atitinkamai tokia daryba vadinama **vedinių daryba**, arba **vedyba** (skolintas šio reiškinio pavadinimas – derivacija). Iš dviejų pamatinių žodžių padarytas žodis – **dūrinys** (sudurtinis žodis), tokia daryba – **dūrinių daryba**, arba **dūryba** (kompozicija).

Pagal tai, koks darybos formantas išvedant naujus žodžius yra pridedamas prie pamatinio žodžio, išskiriami 4 žodžių darybos būdai:

- 1) priesaginė daryba (sufiksacija);
- 2) galūninė daryba (paradigmacija);
- 3) priešdėlinė daryba (prefiksacija).
- 4) dūryba (kompozicija).

Be minėtų darybos būdų, dar gali pasireikšti du mišrieji būdai – priešdėlių-priesagų ir dūrybos-priesagų, tačiau jų vaidmuo palyginti menkas (Keinys 1999, 23).

Lietuvių kalbos žodžių daryboje didžiausias vaidmuo tenka vedinių darybai, o iš vedinių darybos savo svoriu išsiskiria priesaginė daryba, kuri būdinga visoms savarankiškosios kalbos dalims: daiktavardžiams, būdvardžiams, veiksmažodžiams,rieveksmams (Keinys 1999, 22).

1. 3. Pagrindinių kalbos dalių darybos ypatumai

Remiantis skirtingais darybos būdais yra sudaroma visų kalbos dalių žodžių, daugiausia daiktavardžių, būdvardžių ir veiksmažodžių.

Daiktavardžiai

Daiktavardžiai, iš kurių lietuvių kalboje yra žymiai dažnesni dariniai negu paprastieji žodžiai (LKG 2006, 86), yra sudaromi visais 4 darybos būdais. Pasitaiko ir mišrios darybos atvejų.

Priesagų ir galūnių vediniai. Priesagų ir galūnių vediniai pagal reikšmę, kuri išplaukia iš jų darybos, gali būti suskirstyti į maždaug tokias pat reikšmės ir darybos grupes. Labai svarbios

dvi sąvokos – **darybos tipas** ir **darybos kategorija**. **Darybos tipas** – bendros grupinės darybinės reikšmės, to paties leksinio gramatinio pamatinių žodžių pobūdžio ir vieno darybos formanto vienijamų darinių sudarymo schema (Keinys 1999, 107). O **darybos kategorija** apibrėžiama kaip vienos bendrosios darybinės reikšmės ir to paties leksinio gramatinio pamatinių žodžių pobūdžio pagrindu išskirtas stambus darinių skyrius (Keinys 1999, 106). Daiktavardiniai lietuvių kalbos priesagų ir galūnių vediniai pagal santykį su su pamatiniu žodžiu bei darybinę reikšmę skirstomi į keliolika kategorijų, iš kurių vienos yra stambesnės, kitos smulkesnės. Jos ne visur skirstomos vienodai, remiantis DLKG (2006, 87–145) skiriamos tokios kategorijos: deminutyvai, veiksmų pavadinimai (veiksmažodžių abstraktai), ypatybių pavadinimai (vardažodžių abstraktai), veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, veiksmo rezultato pavadinimai, įrankių pavadinimai, vietų pavadinimai, asmenų pavadinimai pagal profesiją, asmenų pavadinimai kilmę bei priklausymą (šiai kategorijai priklausančys daiktavardžiai skirstomi dar smulkiau), pavadinimai pagal lyties skirtumą, kuopiniai pavadinimai ir švenčių bei apeigų pavadinimai.

Kai pamatinis žodis yra penktosios linksniuotės daiktavardis, vedinys gali būti padaromas su įvairiais pamatinio žodžio kamienais. V. Urbutis (1978, 189) pastebi, kad penktosios linksniuotės daiktavardžiai dažniau yra sudaromi ne su trumpesniuojų (vienaskaitos vardininko), o ilgesniuojų (visų likusių linksnių) kamieniu. Tai patvirtina ir J. Vaskelienė (žr. 312–321, 2008), ji, nagrinėdama daiktavardžio *akmuo* darybinį ir semantinį lauką, pastebi, kad beveik visi iš daiktavardžio *akmuo* padaryti dariniai remiasi ilguoju kamieniu *akmen-*.

Priešdėlių vediniai. Daiktavardžių daryba su priešdėliais yra vienas svarbiausių dabartinės lietuvių kalbos daiktavardžių darybos būdų, nors pagal vedinių skaičių ji užima paskutinę vietą (DLKG 2006, 145). Remiantis DLKG (2006, 145), trečdalis visų priesaginių daiktavardžių vedinių yra padaryti su priešdėliu *pa-*, toliau pagal darumą priešdėliai *už-*, *ant-*, *prie-*.

Dūriniai (sudurtiniai daiktavardžiai). Dūriniai bendrinėje lietuvių kalboje užima maždaug tokią pat vietą kaip ir galūnių darybos daiktavardžiai – jų yra maždaug tiek pat (DLKG 2006, 150; Keinys 1999, 69). Tiek dūrinio formą, tiek ir reikšmę lemia tai, iš kokių pamatinių žodžių jis yra padarytas. Dūrinių klasifikavimas yra kiek painesnis negu vedinių: patogiausia visų pirma suskirstyti pagal tai, iš kurių kalbos dalių atsiradę jų dėmenys, ir tik tada šių grupių viduje nagrinėti jų reikšmę ir formą (DLKG 2006, 150; LKG 1965, 437).

Dūrinių raiškos ir reikšmės ypatybės priklauso nuo to, kurių kalbos dalių žodžiai eina jų dėmenimis, ypač svarbus atraminis (dažniausiai antrasis) dūrinio dėmuo. Didžiausios dūrinių dalies antrasis dėmuo remiasi daiktavardžiais ir tik maždaug kas penkto – veiksmažodžiais (Keinys 1999, 69). Pirmasis sudurtinio daiktavardžio dėmuo dažniausiai remiasi daiktavardžiais,

tačiau gali remtis ir kitomis kalbos dalimis: būdvardžiais, skaitvardžiais, įvardžiais, veiksmažodžiais,rieveiksmiais, labai retai ir prielinksniais.

Pagal dėmenų reikšmių santykį dūriniai skirstomi į determinatyvinius (prijungtinius) ir kopuliatyvinius (sujungtinius). **Determinatyvinių** dūrinių bendroji darybinė reikšmė yra siauresnė negu jo pagrindinio dėmens, o **kopuliatyvinių** daiktavardinių dūrinių abu dėmenys yra lygiai savarankiški (LKG 1965, 437–440). Darybinė sudurtinio daiktavardžio reikšmė gali sutapti su leksine reikšme arba nesutapti; pagal reikšmės perkėlimo pobūdį dar gali būti skiriami metaforiniai, metoniminiai ir metaforiniai-metoniminiai dūriniai.

Būdvardžiai

Lietuvių kalboje būdvardžiai yra sudaromi 4 pagrindiniais darybos būdais.

Priesagų ir galūnių vediniai. Taip pat kaip ir daiktavardžių, lietuvių kalboje daugiausia būdvardžių išvedama su priesagomis, kiek mažiau – su galūnėmis. Pagal darybinę ir leksinę reikšmę priesagų ir galūnių vediniai skirstomi į keletą darybos kategorijų, pagal DLKG (2006, 191–227), lietuvių kalboje galima skirti 6 išvestinių būdvardžių kategorijas: ypatybės stiprinimo ir kiekio būdvardžius, vidinės ypatybės būdvardžius, panašios ir būdingos ypatybės būdvardžius, išskiriamuosius būdvardžius, rezultatinės ypatybės būdvardžius.

Priešdėlių vediniai. Šios rūšies vedinių sudaroma labai daug – vedinių skaičiumi tai gausiausias darybos būdas, nors didesniu darumu išsiskiria tik keletas priešdėlių (Keinys 1999, 78). Dariausi iš šių priešdėlių yra *apy-* ir *po-*.

Sudurtiniai būdvardžiai. Sudurtiniai būdvardžiai daromi iš dviejų pamatinių žodžių ir pagal antrojo dėmens darybos pamatą skirstomi į vardažodinius ir veiksmažodinius dūrinius (Keinys 1999, 80). Pirmuoju dėmeniu gali eiti įvairių kalbų žodžiai, o antruoju eina daiktavardis, būdvardis ir veiksmažodis. Pagal dėmenų santykiavimą visi sudurtiniai būdvardžiai yra determinatyviniai.

Veiksmažodžiai

Visi padarytieji lietuvių kalbos veiksmažodžiai yra vediniai – padaryti su priesagomis, priešdėliais arba sąnagros afiksu (DLKG 2006, 385). Ypač aktyvi veiksmažodžių daryba su priešdėliais, mažiau yra priesagų vedinių (Keinys 1999, 86). Pasitaiko ir tokių veiksmažodžių, kurie padaryti su dviem darybos formantais (priešdėliu ir priesaga), bet jie yra retesni ir jų priskyrimas prie mišriosios darybos vedinių yra kiek problemiškas (žr. Jakaitienė 1973, 9; Keinys 1999, 97). Pamatiniais veiksmažodžių, kurie yra dariniai, žodžiais gali eiti įvairios kalbos dalys: daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, įvardis,rieveiksmis, veiksmažodis, ištiktukai.

1.4. Darybiniai variantai ir darybiniai sinonimai

Tarp darinių, padarytų iš to paties pamatinio žodžio, neretai susiklosto darybiniai santykiai. Šiuos santykius apibūdina dažnai vienas greta kito lingvistinėje literatūroje vartojami terminai **darybinis variantas** (DV) ir **darybinis sinonimas** (DS). DV ir DS skiriamoji riba nėra labai ryški, todėl labai svarbu akcentuoti pagrindines jų ypatybes.

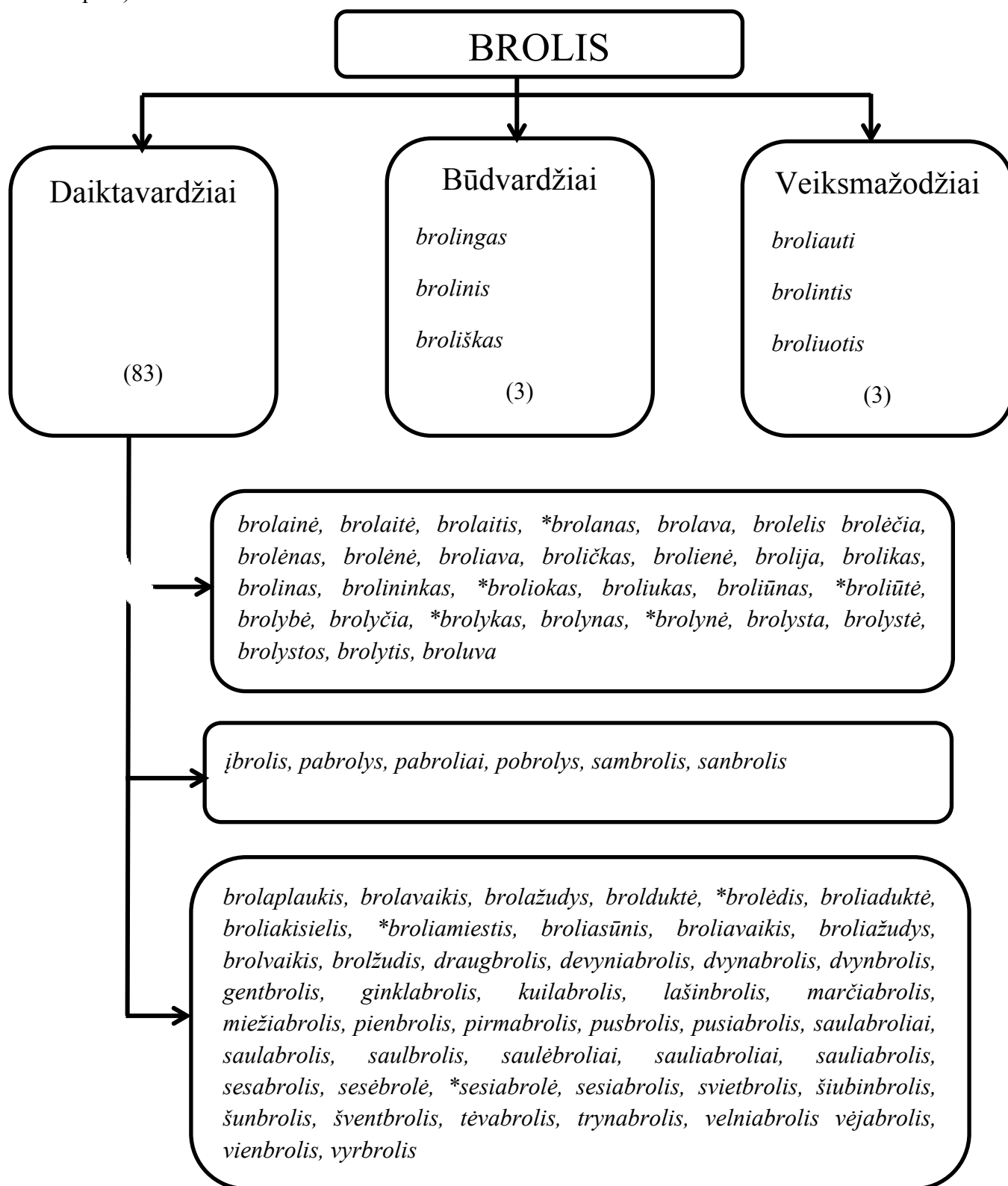
DV laikytinos to paties žodžio tokios jo atmainos, kurios viena nuo kitos skiriasi tik neesminiais fonetiniais ar morfologiniais požymiais, nekeičiančiais jų reikšmės. Variantai gali skirtis šiais požymiais: priešdėlio varijavimu (*atkarpa* / *atąkarpa*), jungiamuoju balsiu (*tarpsienis* / *tarpusienis*) ir pan. Aptardama variantiškus kalbos reiškinius dabartinėje lietuvių kalboje, greta žodžių formų, žodžių reikšmių ir kt. variantų, DV nagrinėja R. Miliūnaitė (žr. 2009).

DS kalbininkai apibūdina kaip tarpinį leksinių ir morfologinių sinonimų tipą (žr. Pikčilingis 1969, 45; 1988, 43; Župerka 1997, 37–39). DS nuo DV skiriasi tuo, kad yra bendrašakniai, panašią leksinę reikšmę, tačiau skirtingus darybos afiksus turintys žodžiai (Vaskelienė 2000, 13). Sinoniminiai santykiai susiklosto tarp tos pačios darybos kategorijos skirtingų darybos tipų darinių, sudarytų iš to paties pamatinio žodžio ir turinčių panašią arba tapачią leksinę reikšmę. Sinonimiškai susiję dariniai sudaro mažesnės ar didesnės apimties sinonimų eiles. Bet svarbu nepamiršti, kad sinonimiškos esti tik tam tikros žodžių reikšmės, taigi darinys, kuris turi kelias reikšmes, gali turėti sinoniminių santykių su keliais bendrašakniais dariniais skirtingomis savo reikšmėmis (žr. Vaskelienė 2000, 24–26). Į DS eiles neretai įeina ir DV laikomi dariniai. Pavyzdžiui, J. Vaskelienė (2013, 4) pateikia DS eilės, kurioje sąveikauja DV laikytini dūriniai ir priesagos vedinys, pavyzdį, plg.: *dalgia*kotis / *dalg*ikotis (: *dalgis*, *kotas*) – *dalg*ykštis (: *dalgis*).

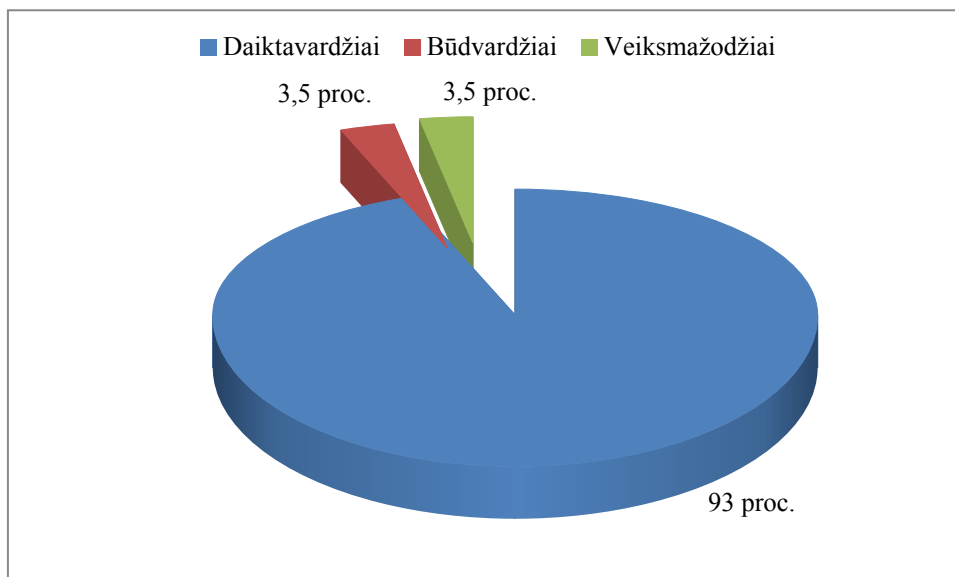
Bet kokių žodžių sinonimiškumą dažniausiai parodo jų galėjimas pakeisti vienas kitą kontekste, iš esmės nepakeičiant konteksto prasmės. DS gali skirtis stiliaus atžvilgiu. Pavyzdžiui, Vaskelienės (2000, 26) teigimu, pasitaiko, kad koks nors vienas sinonimų eilės narys pradedamas vartoti tik išimtinai vienoje stilistinėje aplinkoje ir dėl to padeda įgauti kokio nors vieno funkcinio stiliaus požymių. Analizuojant DS labai svarbūs ir jų vartosenos ypatumai – ne visi DS eilę sudarantys dariniai yra vienodai dažnai vartojami.

2. DAIKTAVARDŽIO *BROLIS* DARYBINIO LIZDO ANALIZĖ

Daiktavardis *brolis* yra gana didelio darybinio lauko, kurį sudaro aštuoniasdešimt devyni dariniai: aštuoniasdešimt trys daiktavardžiai, trys būdvardžiai, trys veiksmažodžiai, centras (žr. 1 ir 2 pav.).

1 pav. Daiktavardžio *brolis* darybinis lizdas

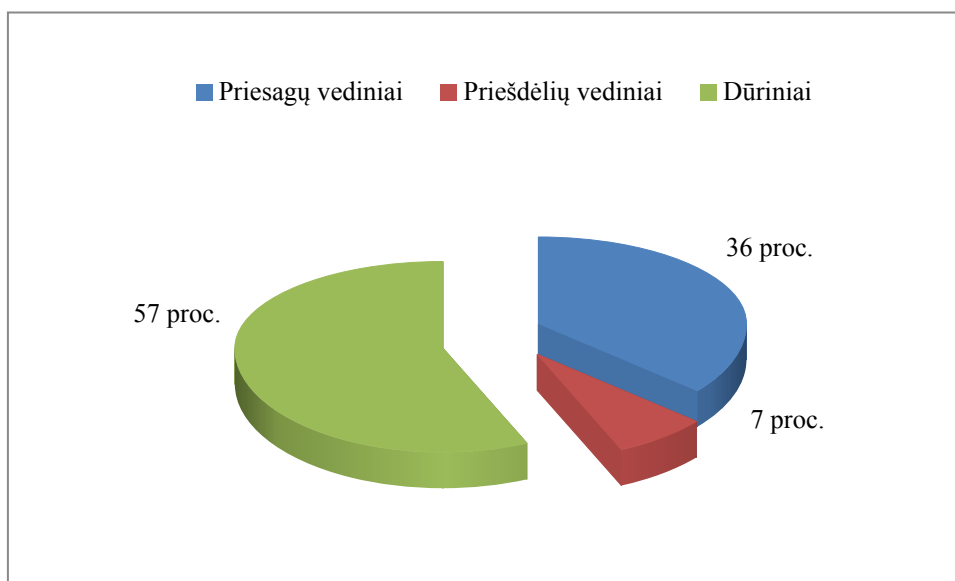

2 pav. Darinių pasiskirstymas pagal kalbos dalis, proc.

Be šių, į daiktavardžio *brolis* lizdą įeinančių darinių, LKŽe PK taip pat rastas daiktavardžio *brolis* morfologiniu variantu laikytinas žodis – *brolius*.

2. 1. Daiktavardžiai, padaryti iš žodžio *brolis*

LKŽe ir LKŽe PK¹ rasti aštuoniasdešimt trys daiktavardžių dariniai (93 proc.), kurių pamatinis (ar vienas iš pamatinių) žodis yra daiktavardis *brolis*. Daiktavardžiai padaryti skirtingais darybos būdais: pridedant priesagą, priešdėlį arba suduriant du pamatinius žodžius (žr. 3 pav.).

3 pav. Daiktavardžių darinių pasiskirstymas pagal darybos būdus, proc.

¹ Iš LKŽe PK išrinkti dariniai 1 pav žymimi su *.

2. 1. 1. Priesagų vediniai

Iš visų daiktavardinių *brolis* darinių trisdešimt (36 proc.) darinių yra vediniai, sudaryti prie pamatinio žodžio pridedant priesagą. Pridedamos įvairios, daugiau ar mažiau darios lietuvių kalbos priesagos: *-ainė, -aitė, -aitis, -anas, -ava, -iava, -elis, -ėčia, -ėnas, -ėnė, -ičkas, -ienė, -ija, -ikas, -inas, -ininkas, -iokas, -iukas, -iūnas, -iūtė, -ybė, -yčia, -ykas, -ynas, -ynė, -ysta, -ystė, -ystos, -ytis, -iūnas, -uva*. Šių priesagų vediniai analizuojami pagal darybos kategorijas, kurioms jie priskiriami.

a) Deminutyvai (mažybiniai daiktavardžiai). Įprasti deminutyvai LKŽe apskritai nėra pateikiami – žodyne pateikiami tik žodžiai, turintys deminutyvines priesagas. Deminutyvines priesagas *-elis, -iukas* turintys vediniai *brolelis* ir *broliukas* yra įgiję kitokią, ne mažybinių reikšmę. Dariausia lietuvių kalbos deminutyvų priesaga *-elis* čia turi specialią reikšmę – reiškia įprastinius daiktų bei reiškinių pavadinimus, pvz.: LKŽe pateiktas daiktavardžio *brolis* vedinys *brolelis* ‘darželio darželio gėlė, našlaitė’ yra botanikos terminas (*Viola tricolor*), pavadinantis augalą. Priesagos *-iukas* vedinys *broliukas* ‘žr. *brolelis*’ yra *brolelio* darybinis sinonimas, žymintis tą patį augalą (plačiau apie darybinius sinonimus žr. skyrelyje 2. 1. 4. *Daiktavardžių, padarytų iš brolis, darybiniai sinonimai*). Taip pat antrąją savo reikšmę prie šio grupės priskirtinas priesagos *-ytis* vedinys *brolytis* ‘žr. *brolelis*’. LKŽe PK rastas vedinys *broliokas* greičiausiai taip pat yra deminutyvas, įgijęs specialesnę reikšmę (vedinio reikšmė kartotekoje nepateikta).

LKŽe PK rastas deminutyvinės priesagos *-ykas* vedinys *brolykas*, kurio nurodyta reikšmė – ‘brolelis’². Ambrazas (2000, 90) vedinį *brolykas* pateikia greta kitų panašaus pobūdžio deminutyvų, įvardijančių asmenis, ir nurodo, kad jis aptinkamas pietinėse tarmėse.

b) Vaikų pavadinimai pagal jų tėvus³. Dalis daiktavardžių, išvestų iš žodžio *brolis*, yra priskiriami vedinių grupei, pavadinančiai vaikus pagal jų tėvus. Tai yra priesagų *-ainis, -aitis, -ėčia, -ėnas, -yčia, -ikas, -ynas, -iūnas* vediniai: *brolaitis, -ė* ‘brolio sūnus, brolio duktė’, *brolēnas* ‘brolio sūnus’, *brolyčia* ‘brolio duktė’, *broliūnas* ‘brolvaikis’, *brolainis* ‘brolio sūnus’, *brolēčia* ‘brolio duktė’, *brolikas* ‘brolio sūnus’, *brolynas* ‘brolio sūnus’. Pagal savo reikšmę šiai kategorijai priskirtinas ir su deminutyvine priesaga *-iūtė* (LKG 1965, 281–282) padarytas vedinys *broliūtė*, kurio reikšmė – ‘brolio duktė’. Šios grupės vediniu gali būti laikomas ir brolio sūnų reiškiantis retesnės priesagos *-ičkas* vedinys *broličkas*.

c) Vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai. Priesagos *-ainis* vedinys *brolainis* antrąją reikšmę ‘pajaunys, pabrols (vestuvių dalyvis)’ pavadina asmenį pagal kokį nors jo panašumą, todėl priklauso vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų kategorijai. Prie šiai

² Mažosios Lietuvos žodyne *brolykas* užfiksuotas ir reikšmė ‘brolio sūnus’ (Ambrazas 2000, 90), tačiau tokia darinio reikšmė LKŽe PK nenurodyta.

³ Tai yra pavadinimų pagal kilmę ir priklausymą kategorijos smulkesnė vedinių grupė (žr. LKG 2006, 139).

kategorijai priskiriama priesagos *-ininkas* vedinio *brolininkas*, kurio reikšmė ‘brolijos narys’, LKŽe nurodoma, kad tai pasenęs žodis. Šios priesagos vedinys pavadina asmenį pagal susibūrimą, dalyvavimą kokiame nors (bendrame) veiksmo (LKG 2006, 114). Vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimams priklauso ir retesnės priesagos *-anas* vedinys *brolanas*, kuris įvardija pusbrolių.

d) Vietų pavadinimai. Priesagos *-ynė* vedinys *brolynė*, rastas LKŽe PK, priklauso vietų pavadinimų kategorijai. Vedinys nusako buvimo vietą pagal pamatiniu žodžiu įvardytą ypatybę, LKŽe PK nurodoma, kad vedinio reikšmė – brolio ūkis.

e) Vardažodžių abstraktai, arba ypatybių pavadinimai. Šiai kategorijai priskiriami priesagos *-ava* ir jos darybinio varianto *-(i)ava* vediniai *brolava*, *broliava* ‘brolių giminystė, brolystė’. Iš vardazodžių abstraktų priesagų, kurios būdingos tik tarmėms, daresnė yra *-ysta* (LKG 1965, 313), pvz.: *brolysta* ‘brolystė (brolių giminystė; bičiulystė)’; dgs. *brolystos* ‘buvimas pabroliu, pajauniu vestuvėse’.

f) Kuopiniai pavadinimai. Antrąją reikšmę *broli(i)ava* (‘broliai, brolija’), taip pat priesagų *-ija*, *-ystė*, *-ybė* vediniai *brolija* (‘broliai ir seserys’), *brolystė* (‘brolių giminystė’), *brolybė* (‘broliškumas, brolystė’) žymi gyvų būtybių visumą, dėl to priskiriami kuopinių pavadinimų kategorijai.

g) Pavadinimai pagal lyties skirtumą. Daiktavardis *brolis* yra vyriškosios giminės asmens pavadinimas, todėl pridėjus tam tikras priesagas žymi ir to asmens žmoną, pavyzdžiui, priesagos *-ienė* vedinys *brolienė* ‘brolio pati’. Tą pačią reikšmę turi ir priesagos *-ėnė* vedinys *brolėnė* ‘žr. brolienė’. Šių priesagų vediniai priskiriami pavadinimų pagal lyties skirtumą kategorijai.

2. 1. 2. Priešdėlių vediniai

Daiktavardžio *brolis* darybinį lizdą sudaro šeši (7 proc.) priešdėlių vediniai, jie išvesti pridėdant priešdėlius *i-*, *pa-*, *po-*, *san-*, *sam-* : *įbrolis*, *pabrollys*, *pabroliai*, *pobrollys*, *sanbrolis*, *sambrolis*.

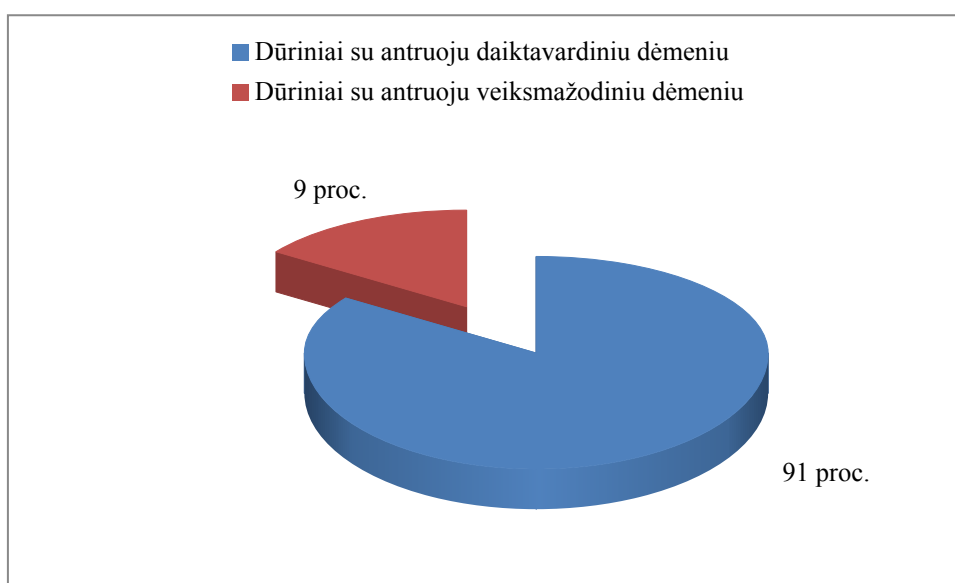
Priešdėlio *i-* vedinys *įbrolis* ‘patėvio, pamotės sūnus’ žymi asmenį, kuris yra kieno netikras giminaitis.

Priešdėlio *po-* vedinys *pobrollys* (‘pabrollys’) žymi žemesnės padėties ar nuo pagrindiniu žodžiu pasakyto asmens nutolusį asmenį. Daiktavardis *pabrollys* (‘vestuvių apeigose jaunavedžio palydovas, pajaunys’) yra sudarytas pridėjus dariausią lietuvių kalbos priešdėlį *pa-* (LKG 2006, 145). LKŽe rasta ir dgs. forma *pabroliai* ‘buvimas pabroliu’.

Iš daiktavardžio *brolis* su priešdėlio *sq-* variantais *san-*, *sam-* sudaryti du darybiniais variantais laikytini vediniai *sanbrolis* ‘žr. sambrolis’ ir *sambrolis* ‘bendras draugas’ (priešdėlio *sq-* ar jo variantų vedinių lietuvių kalboje yra vienas kitas (žr. LKG 1965, 434).

2. 1. 3. Dūriniai

LKŽe pateikti keturiasdešimt septyni (57 proc.) dūriniai, kurių vienas iš pamatinių žodžių yra daiktavardis *brolis* (žr. 2 priedą). Šiuose dūriniuose daiktavardis *brolis* eina pirmuoju arba antruoju dėmeniu. Analizuojamus dūrinius tikslinga suskirstyti į dvi grupes: dūrinius su antruoju daiktavardiniu dėmeniu ir dūrinius su antruoju veiksmažodiniu dėmeniu (žr. 4 pav.).

4 pav. Dūrinių pasiskirstymas pagal antrąjį dėmenį, proc.

2. 1. 3. 1. Dūriniai su antruoju daiktavardiniu dėmeniu

Dūrinių su antruoju daiktavardiniu dėmeniu LKŽe yra keturiasdešimt trys (91 proc.). Pirmuoju dėmeniu eina įvairios kalbos dalys, todėl toliau dūrinius tikslinga grupuoti pagal tai, kokia kalbos dalis yra pirmasis dėmuo.

a) Dūriniai iš dviejų daiktavardžių (vienas iš jų *brolis*). Sudurtinių daiktavardžių, sudarytų iš dviejų daiktavardžių, LKŽe suskaičiuota daugiausia – trisdešimt šeši. Rasti dūriniai pagal dėmenų tarpusavio santykį dažniausiai yra determinatyviniai (vienas dėmuo apibrėžia kitą), pasitaikė ir kopuliatyvinių.

Determinatyviniai dūriniai. Bendroji darybinė determinatyvinio sudurtinio daiktavardžio reikšmė yra siauresnė negu jo pagrindinio dėmens. Daugiausia rasta tokių dūrinių, kurie žymi, kam pagal kilmę priklauso antruoju dėmeniu pasakytas dalykas (dažniausiai

nurodomi giminystės ryšiai), pvz.: *broliasūnis* (: *brolis*, *sūnus*) 1 ‘brolio sūnus’, *gentbrolis* (: *gentis*, *brolis*) ‘pusbrolis, gentainis’, *marčiabrolis* (: *marti*, *brolis*) 1 ‘marčios brolis’, *tėvabrolis* (: *tėvas*, *brolis*) ‘tėvo brolis, dėdė’, *vyrbrolis* (: *vyras*, *brolis*) ‘vyro brolis’.

Dūriniai *broliaduktė* ir *brolduktė* yra DV, nes remiasi tais pačiais pamatiniais žodžiais *brolis*, *duktė*, tik vienas iš jų turi jungiamąjį balsį *ia*. Šių DV laikytinų dūrinių darybinė reikšmė sutampa su leksine reikšme. Jungiamaisiais balsiais skiriasi kilmę apibūdinantys DV laikytini iš daiktavardžių *brolis* ir *vaikas* sudaryti dūriniai *broļavaikis* / *broliavaikis* / *broļvaikis*, turintys reikšmę ‘brolio vaikas (dėdei ar tetai)’.

Ne visų dūrinių darybinė ir leksinė reikšmė sutampa – iš LKŽe išrinktų dūrinių didžioji dauguma yra pagrįsti metoniminiu daiktavardžiais įvardijamų daiktų ryšiu, pvz: *ginklabrolis* (: *ginklas*, *brolis*) ‘kovos draugas, brolis’, *miežiabrolis* (: *miežis*, *brolis*) ‘miežiažolė’ *pienbrolis* (: *pienas*, *brolis*) ‘tos pačios žindyvės pienu maitintas kūdikis’, *velniabrolis* (: *velnias*, *brolis*) ‘blogas žmogus’, *vėjabrolis* (: *vėjas*, *brolis*) ‘vėjavaikis’. LKŽe PK rasto dūrinio *broliamiestis* (: *brolis*, *miestas*) reikšmė nėra nurodyta, tačiau iš iliustracinio pavyzdžio (*Draugystės rožių buvo atgabenta ir iš broliamiesčių*. J. Paleckis) galima manyti, kad vediniu *broliamiestis* įvardijamas miestas, su kuriuo draugaujama.

Metoniminis ryšis tarp darybinės ir leksinės reikšmės būdingas neigiamą emocinį atspalvį turintiems žodžiams. Tokie yra plūdimosi žodis *kuilabrolis* (: *kuilis*, *brolis*), kurio tiksli reikšmė LKŽe nepateikta (nurodyta, kad tai yra plūdimosi žodis), ir riebaus žmogaus pavadinimas *lašinbrolis* (: *lašiniai*, *brolis*) ‘riebus žmogus’. LKŽe taip pat rastas dūrinys *šunbrolis* (: *šuns*, *brolis*) dėl dėmens *šun-* turintis su menkinimu, niekinimu susijusią reikšmę – ‘negeras žmogus, šunsnukis’.

Dūrinio *broļaplaukis* (: *brolis*, *plaukas*) reikšmė LKŽe nenurodyta, bet yra pateiktas frazeologizmas *broļaplaukiais dalintis* ir nurodyta jo reikšmė – ‘giminiuotis’. Metoniminiais dūriniais laikytini DV *saulābroļiai* / *saulėbroļiai* / *sauliābroļiai* (: *saulė*, *brolis*) ‘abiejose saulės pusėse matomi šviesūs stulpai (ppr. šąlant per saulėtekį ar saulėlydį)’.

Sunku tiksliai pasakyti spėjamai dūrinio *šiubinbrolis* (= subingrobis’ (?)) pirmuoju dėmeniu einantį pamatinį žodį (antrasis dėmuo remiasi daiktavardžiu *brolis*); greičiausiai kur nors Lietuvoje yra vartojamas ir vulgarizmo *subinė* variantas *šiubinė* (LKŽe toks žodis nepateiktas, bet tikėtina, kad yra fiksuojamas kokiame nors tarminės leksikos žodyne).

LKŽe pateikti ir du dabartinėje lietuvių kalboje nevartojami žodžiai, tačiau jie taip pat yra sudaryti iš dviejų daiktavardžių, kurių vienas yra daiktavardis *brolis*. Dūrinys *draugbrolis* (: *draugas*, *brolis*) ‘to paties darbo arba tos pačios tautos žmogus’ greičiausiai yra sudarytas pagal analogiją su vokiečių kalbos žodžiu, o bendrinei kalbai neteiktinas hibridas *svietbrolis* ‘ordino narys, bet ne dvasininkas’ greičiausiai remiasi barbarizmu *svietas* ir daiktavardžiu *brolis*.

Labai nutolusios dūrinio *broliakisielis* darybinė ir leksinė reikšmės – iš pamatinių žodžių *brolis* ir *kisielius* sudarytas dūrinys reiškia ‘antrąsyk virtą tų pačių metų kisielių’. Šį dūrinį ir taip pat rūšies sąvoką nusakančius (pavadina augalą) DV *sauląbrolis* / *saulbrolis* / *sauliābrolis* (: *saulė, brolis*) ir *sesiābrolis* / *sesābrolis* / *sesėbrolė* / *sesiābrolė* (: *sesė, brolis*) pagal darybinės ir leksinės reikšmės santykį galima laikyti metaforiniais dūriniais.

Kopuliatyviniai dūriniai. Kopuliatyviniais sudurtiniais daiktavardžiais gali būti laikomi *dvynābrolis* / *dvynbrolis* (: *dvynys, brolis*) ‘dvynukas’ ir *trynābrolis* (: *trynys, brolis*) ‘brolis iš trynių, trynukas’. Abu dėmenys pasako maždaug lygiai svarbias sudurtiniu žodžiu nusakomas iš atskirų dėmenų išplaukiančias dalis: *dvynys-broli*, *trynys-broli*.

b) Dūriniai iš būdvardžio ir daiktavardžio *brolis*. Rastas vienas iš šių kalbos dalių sudarytas dūrinys – *šventbrolis* (: *šventas, brolis*), kurio tiksli reikšmė nenurodyta, tačiau LKŽe prie šio žodžio reikšmės pateiktas sakinytis iš S. Daukanto raštų: *Garbinamys dar buvo garsi karvedžiai kaip didi geradėjai ir išgelbėtojai savo tautos nu svetimos vergybės, kurios nu to vadino viršaičiais, arba šventbroliais*. Šio dūrinio pirmasis dėmuo *švent-* pažymi, apibūdina antrąjį (*brolis*).

c) Dūriniai iš skaitvardžio ir daiktavardžio *brolis*. Rastų dūrinių pirmuoju dėmeniu eina tiek kiekiniai skaitvardžiai, tiek ir kelintiniai skaitvardžiai. Pirmasis dėmuo apibrėžia, determinuoja antrąjį. Dūrinio *devyniābrolis* (: *devyni, broliai*) ‘kas turi devynis brolius’ leksinė reikšmė maždaug sutampa su darybine reikšme; pirmasis dėmuo nusako daiktą, kuris turimas galvoje, o antrasis nurodo to daikto skaičių (LKG 2006, 156). Kitų LKŽe rastų dūrinių: *pirmābrolis* (: *pirmas, brolis*) ‘pusbrolis’ ir LKŽe neologizmo pažymą turinčio *vienbrolis* (: *vienas, brolis*) ‘tautietis’ leksinė reikšmė, palyginti su jų darybine reikšme, nėra tokia pati.

d) Dūriniai išrieveiksmio ir daiktavardžio *brolis*. Dėmuo *pus-* parodo kalbamo dalyko netikrumą, nepilnumą. LKŽe rasti du šiai grupei priskiriami dūriniai: *pusbrolis* (: *pusiau, brolis*) ‘dėdės ar tetos sūnus’ ir *pusiābrolis* (: *pusiau, brolis*) ‘žr. pusbrolis 1’. Jie laikytini DV: yra sudaryti iš tų pačių pamatinių žodžių, turi tokią pat leksinę reikšmę ir skiriasi tik jungiamuoju balsiu, plg.: *pusbrolis* / *pusiābrolis*.

2. 1. 3. 2. Dūriniai su antruoju veiksmažodiniu dėmeniu

LKŽe rasti keturi (9 proc.) dūriniai su antruoju veiksmažodiniu dėmeniu.

Trys iš šių dūrinių yra DV, kurių pirmasis dėmuo remiasi daiktavardžiu *brolis*, o antrasis – veiksmažodžiu *žudė*: *brolžudys* / *broląžudis* / *broliāžudys* (*brolis, žudė*). Daiktavardžiu *brolis* yra pasakomas veiksmažodžiu reiškiamo veiksmo objektas, iš čia kyla ir viso dūrinio reikšmė – ‘brolio, artimo žmogaus žudikas’. Dūriniai skiriasi tik šalutinėmis darybos priemonėmis: jungiamaisiais balsiais ir galūnės forma.

LKŽ PK yra pateiktas dūrinys *brolėdis*, sudarytas iš pamatinių žodžių *brolis* ir *ėda*. Dūrinio leksinė reikšmė nenurodyta, tačiau iš jį iliustruojančio pavyzdžio (*Kas žaltį **brolėdį** sutryps, / Brolystės rūmą kas statys?* J. Baltrušaitis) galima nustatyti, kad dūriniu nusakomas pamatiniu žodžiu nusakyto veiksmo atlikėjas. Dūrinys *brolėdis* remiasi LKŽe nurodyta vienuolikąja *ėsti* reikšme – barti, rieti, persekioti.

2. 1. 4. Daiktavardžių, padarytų iš *brolis*, darybiniai sinonimai

Iš visų daiktavardžių, kurių pamatinis (vienas iš pamatinių) žodis yra daiktavardis *brolis*, sudarytos devynios DS eilės (žr. 4 priedą).

DS eilę sudaro LKŽe rasti priesagų *-elis*, *-iukas*, *-ytis*, *-aitis* vediniai: *brolelis* – *broliukas* – *brolytis* 2 – *brolaitis* 3. Šie DS eilės vediniai, turintys deminutyvams būdingas priesagas, turi specialią ‘darželio gėlės, našlaitės’ reikšmę. LKŽe pateikti tik vedinių *brolelis* ir *broliukas* vartosenos pavyzdžiai; šie vediniai vartojami panašioje leksinėje aplinkoje, plg.:

Broleliai jau žydi. LKŽe

Broliukų pilnas daržas. LKŽe

Vediniai gali būti sukeisti vietomis, sakinio prasmė nuo to nepasikeičia, plg.: ***Broliukai*** jau žydi. ***Brolelių*** pilnas daržas. Prie daiktavardžio *brolelis* nurodyta, kad tai – botanikos terminas, tai sumažina darinių substitucijos galimybes. Sudėtinga nustatyti vedinių vartosenos dažnumą. Remiantis Dabartinės lietuvių kalbos tekstynu (toliau – DLKT), dažniau vartojami vedinys *broliukas* (1399 atvejai) ir *brolelis* (478)⁴. Vedinių *brolytis* ir *brolaitis* vartosenos atvejų būtent ‘darželio gėlės, našlaitės’ reikšme tekstyne nerasta.

Gausią DS eilę sudaro brolio sūnų įvardijantys dariniai – priesagų *-aitis*, *-ėnas*, *-ainis*, *-ytis*, *-ynas*, *-ičkas*, *-ikas*, *-iūnas* vediniai ir dūrinys iš daiktavardžių *brolis* ir *sūnus*: *brolaitis* 1 ‘brolio sūnus’ – *brolėnas* 1 ‘brolio sūnus’ – *brolainis* 1 ‘brolio sūnus’ – *brolytis* 1 ‘brolėnas 1’ – *brolynas* 1 ‘brolio vaikas’ – *broličkas* ‘brolio sūnus’ – *brolikas* 1 ‘brolio sūnus’ – *broliūnas* ‘brolio sūnus’ – *broliasūnis* 1 ‘brolio sūnus, sūnėnas’. Šie labai panašią arba tapačią reikšmę turintys dariniai vartojami ir labai panašioje leksinėje aplinkoje, todėl vienas kitą gali keisti be didesnių apribojimų; jų vartojimo pavyzdžiai (kai kurių DS vartosenos pavyzdžių būtent šiomis reikšmėmis nepateikta nei LKŽe, nei DLKT): ***Brolaitis*** jau įstojo į kariuomenę (LKŽe). ***Susitikau brolainį*** (LKŽe). ***Tobijošiaus brolyčiai*** atėję pas jį (LKŽe). ***Bent pasakyk: Kiek aš turiu brolėnų ir dukterėčių?*** (DLKT). ***Iš Vytenio, Nemuno sūnaus ir Radvilos broliasūnio, kilęs mūsų viešpaties pranokėjas Vytenis*** <...> (DLKT). Tekstyno duomenys rodo, kad šių sinonimų vartojimo dažnumas labai

⁴ Netikrinta, ar vediniai vartojami šia reikšme, bet tikėtina, kad didžioji dalis šių vartosenos atvejų iliustruoja deminutyvus *broliukas* ir *brolelis*.

skiriasi: dažniausiai vartojami *brolēnas* (91)⁵ ir *brolytis* (91)⁶, rečiau – *brolaitis* (10)⁷, *brolainis* (3)⁸ ir *broliasūnis* (2)⁹, o vedinių *brolynas*, *broličkas*, *brolikas* vartosenos pavyzdžių tekstyne nėra apskritai, todėl manytina, kad jų vartoseną dabartinėje kalboje labai reta.

Sinoniminiai ryšiai sieja ir priesagų *-anas*, *-ikas*, *-ėnas*, *-iūnas* vedinius, ir dūrinius iš pamatinių žodžių *pusiau* ir *brolis*, *brolis* ir *sūnus*: *brolanas* – *brolikas* 2 – *brolēnas* 2 – *broliūnas* – *pusbrolis* 1 / *pusi**ab**roli**s*** – *broliasūnis* 2 (kaip matyti, į šią DS eilę įeina jungiamuoju balsiu besiskiriantys DV). Šie skirtingais darybos būdais sudaryti dariniai pasižymi tuo, kad turi tą pačią ('pusbrolio') reikšmę, plg.: *O ką, **brolike**, nukritau netyčia* (LKŽe). *Mes **brolēnai** – tikrų brolių vaikai*. (LKŽe). *Nugi tai mes su juo dar **broliūnai*** (LKŽe). *Juodu trečios kartos **pusbroliai***. (LKŽe). *Mano **brolanai** turėjo devynis valakus* (LKŽe PK). Iš pavyzdžių matyti, kad dariniai vartojami labai panašiam kontekste, tačiau iš jų dažnesni yra DLKT rasti *pusbrolis* (798)¹⁰, *brolēnas* (91)¹¹ – likusių šios DS eilės narių vartosenos pavyzdžių DLKT nerasta.

DS eilę sudaro priesagų *-ienė*, *-ėnė*, *-aitė*, *-ainė* vediniai: *brolienė* 'brolio pati' – *brolēnė* 'žr. *brolienė*' – *brolaitė* 1 'brolio žmona, *brolienė*' – *brolainė* 'žr. *brolaitė* 1'. Šie vediniai vartojami panašioje leksinėje aplinkoje (tiesa, nei LKŽe, nei DLKT nepateikia nė vieno vedinio *brolainė* vartosenos pavyzdžio), plg.:

<i>Mano brolēnė dideliai gera moteriškė</i> . LKŽe	<i>Tai gera brolienė – vaišina, myli</i> . LKŽe	<i>Brolis i brolaitė pamirė až kartą</i> . LKŽe.
---	--	---

Vediniai pasižymi dideliu sinonimiškumo laipsniu (yra tapačios leksinės reikšmės), sukeitus vedinius vietomis sakinių prasmė išlieka tokia pat, plg.: *Mano **brolienė** / **brolēnė** / **brolaitė** / **brolainė** dideliai gera moteriškė*. Remiantis tekstyno duomenimis galima pasakyti, kad skiriasi šių darinių vartosenos dažnumas: dažniausiai vartojamas vedinys *brolienė* (240), rečiau – *brolaitė* 1 (2)¹². O žemaičių tarmai būdingos priesagos (žr. LKG 1965, 418) *-ėnė* vedinio *brolēnė* ir *brolainė* vartojimo sfera yra ribota (DLKT nerasta nė vieno šių vedinių vartosenos pavyzdžio).

⁵ Netikrinta, ar vedinys *brolēnas* pavartotas rūpima reikšme.

⁶ Netikrinta, ar vedinys *brolytis* pavartotas rūpima reikšme.

⁷ Iš pateiktų sakinių tekstyne nėra aišku, ar vedinys *brolaitis* pavartotas rūpima reikšme.

⁸ Iš pateiktų sakinių tekstyne nėra aišku, ar vedinys *brolainis* pavartotas rūpima reikšme.

⁹ Iš pateiktų sakinių tekstyne nėra aišku, ar dūriny *broliasūnis* pavartotas rūpima reikšme.

¹⁰ Netikrinta, ar dūriny *pusbrolis* pavartotas rūpima reikšme.

¹¹ Netikrinta, ar vedinys *brolēnas* pavartotas rūpima reikšme.

¹² Iš pateiktų sakinių tekstyne nėra aišku, ar vedinys *brolaitė* pavartotas rūpima reikšme.

Dariniai gali būti sinonimiški ne vienintele, o keliomis savo reikšmėmis, t. y. tas pats darinys gali įeiti į kelias skirtingas DS. Pavyzdžiui, DS laikytini tapačią leksinę reikšmę ('dukterėčia') turintys iš to paties pamatinio žodžio *brolis* su skirtingomis priesagoms *-aitė*, *-yčia*, *-ėčia*, *-iūtė* išvesti vediniai *brolaitė*, *brolyčia*, *brolėčia* ir dūriniai *broliaduktė* / *brolduktė* (: *brolio*, *duktė*): *brolaitė* 2 – *brolyčia* – *brolėčia* 1 – *broliūtė* – *broliaduktė* 1 / *brolduktė*. LKŽe pateikti tik trijų šios DS eilės narių vartosenos pavyzdžiai, plg.:

<i>Dalina giminėms jaunoji... tetoms, tetėnams, brolėnams, brolyčioms. LKŽe</i>	<i>Brolėčia kojas sulaužė. LKŽe</i>	<i>Brolaitė mačiau pasirėdžiusią. LKŽe</i>
---	--	---

Reikšmės skirtumas tarp šių vedinių nejaučiamas, todėl galimas DS pasikeitimas vietomis nepakeičiant konteksto prasmės, plg.: *Dalina giminėms jaunoji... tetoms, tetėnams, brolėnams, brolėčioms / brolaitėms / broliūtėms / broliaduktėms / brolduktėms. Brolyčia / brolaitė / broliaduktė / brolduktė kojas sulaužė. Brolyčių / brolėčių / broliūtę / broliaduktę / brolduktę mačiau pasirėdžiusią.* Iš jų rečiausiai vartojami dariniai – *broliaduktė* / *brolduktė*, *brolėčia*, *broliūtė* – jų vartosenos pavyzdžių nepateikta nei LKŽe, nei DLKT. Retai vartojami ir kiti šios DS eilės nariai: *brolaitė* (2)¹³, *brolyčia* (1). Bendrašakniai vediniai *brolaitė* 3 – *brolėčia* 2 – *broliaduktė* 2 DS eilę sudaro dar viena reikšmė – 'pusseserė'. Tačiau nei LKŽe, nei tekstyne jų vartosenos pavyzdžių pagal šią darinių reikšmę nerasta.

Priešdėlių *pa-*, *po-* vediniai *pabrolys*, *pobrolys* sudaro sinonimų eilę kartu su priesagų *-aitis*, *-ainis* vediniais *brolaitis*, *brolainis*: *pabrolys* 'vestuvių apeigose jaunavedžio palydovas, pajaunys' – *pobrolys* 'pabrolys' – *brolaitis* 2 'pajaunys' – *brolainis* 2 'pabrolys, pajaunys'. Visi šie vediniai turi panašią reikšmę, kontekstas, kuriame jie vartojami, iš esmės nesiskiria, plg.:

<i>Piršlys žvakę, o pabrolys karvojų neša. LKŽe</i>	<i>Jis būtinai turįs būt pobroliu. LKŽe</i>	<i>I jaunosios pusę atvažiuoja jaunasis ir brolaičiai. LKŽe</i>	<i>Kiek turėjai brolainių [per vestuves]? LKŽe</i>
--	--	--	---

¹³ Iš pateiktų sakinių tekstyne nėra aišku, ar vedinys *brolaitė* pavartotas rūpima reikšme.

DLKT duomenimis, priešdėlio *pa-* vedinys *pabrolys* vartojamas dažniausiai: tekstyne pateikti 56¹⁴ šio vedinio vartosenos pavyzdžiai, *brolaitis* (10)¹⁵, o *pobrolys* ir *brolainis* vartosenos pavyzdžių būtent ‘pabrolio reikšmė’ nepateikta nė vieno.

Sinoniminiai santykiai yra susiklostę tarp tapačią reikšmę ‘broliai ir seserys’ turinčių priesagų *-ija, -ava / -iava, -uva* vedinių: *brolija* 1 – *brolava / broliava – broluva*, pvz.:

<i>Mūsų buvo didelė brolija.</i> LKŽe	<i>Negražu pyktis brolavoj.</i> LKŽe	<i>Jų didelė broliava, neleisiu dukteres až Jurgio.</i> LKŽe	<i>Kur broluvos daug, te ir darbas sparčiau eina.</i> LKŽe
---	--	--	--

Šie kuopiniai pavadinimai vartojami labai panašioje leksinėje aplinkoje, t. y. tame pačiame kontekste galima jų kaita, plg.: *susirinko visa brolija*, *susirinko visa broliava / broliava*, *susirinko visa broluva*. Remiantis tekstyno duomenimis galima daryti išvadą, kad dažniausiai vartojamas vedinys *brolija* (DLKT rasti 796 jo vartojimo pavyzdžiai); kiti vartojami labai retai arba nevartojami (tikėtina, kad ir iš 796 vedinio *brolija* vartosenos atvejų pavyzdžių yra skirti taip pat vediniu *brolija* įvardijamai bendrijai ir draugijai).

Panašią leksinę reikšmę turi DS eilę sudarantys priesagų *-ystė, -ysta, -ybė* abstraktai *brolystė* 1 ‘brolių giminystė’ – *brolysta* ‘žr. brolystė 1’ – *brolybė* ‘broliškumas, brolystė’, plg. (LKŽe nepateikta nė vieno priesagos *-ysta* vedinio *brolysta* vartosenos pavyzdžio):

<i>Tai tau ir brolystė – pešasi, bylinėjasi!</i> LKŽe	<i>Laisvė, lygybė, brolybė</i> LKŽe
---	-------------------------------------

Iš pateiktų sakinių matyti, kad šie vediniai vartojami panašioje leksinėje aplinkoje ir galėtų vienas kitą pakeisti be didesnių apribojimų, pvz.: *Tai tau ir brolybė – pešasi, bylinėjasi! Laisvė, lygybė, brolystė*, tačiau dažniausiai iš jų vartojamas vedinys *brolybė* – DLKT pateikti 467 vartosenos pavyzdžiai; *brolystė* (81)¹⁶, vedinys *brolysta* tekstyne neužfiksuotas – nerasta nė vieno vartosenos pavyzdžio.

2. 2. Būdvardžiai, padaryti iš žodžio *brolis*

¹⁴Nėra tikrinta, ar vedinys *pabrolys* pavartotas rūpima reikšme.

¹⁵ Iš pateiktų sakinių tekstyne nėra aišku, ar vedinys *brolaitis* pavartotas rūpima reikšme.

¹⁶ Netikrinta, ar vedinys *brolienė* pavartoti rūpima reikšme.

LKŽe pateikiami trys būdvardžiai, kurių pamatinis žodis yra daiktavardis *brolis*. Priesagos *-iškas* vedinys *broliškas* ‘būdingas broliams’ rodo ypatybę, panašią į pagrindiniu (pamatinio) žodžiu reiškiamo daikto ypatybes, t. y. turi priesagos suteikiamą apibendrintą santykinę reikšmę. Neologizmo pažymą LKŽe turintis būdvardis *brolingas* ‘broliškas’ yra sudarytas pridodant priesagą *-ingas* ir turi apibendrintą kokybinę reikšmę. Abu būdvardžiai dėl panašios leksinės reikšmės ir to paties pamatinio žodžio laikomi DS, plg.:

Nebuvo broliškos meilės. LKŽe

Tarp abudums brolinga meilė ir draugystė rodės. LKŽe

Vartojant vieną ar kitą iš šių vedinių toje pačioje leksinėje aplinkoje, konteksto prasmė iš esmės nepasikeičia: *juos siejo broliška / brolinga meilė*, tačiau stilistiškai būdvardis *broliškas* šiame kontekste yra tinkamesnis. Skiriasi ir šių vedinių vartosenos dažnumas – būdvardis *broliškas* tekстыne pavartotas 917 kartų, o *brolingo* vartosenos pavyzdžių tekстыne nėra. Priesagos *-inis* vedinio *brolinis* tiksli reikšmė LKŽe nepateikiama, tačiau iš pateikto vartosenos pavyzdžio matyti, kad vedinys formaliai sietinas su daiktavardžiu *brolis*, plg.: *Sūninių kilčių tarpusavyje susidarė brolinės kiltys*.

2.3. Veiksmažodžiai, padaryti iš žodžio *brolis*

LKŽe rasti trys veiksmažodžiai, kurių daryba remiasi daiktavardžiu *brolis*: *broliauti* 1 ‘artimai draugauti, bičiuliauti’, *broliuotis* ‘žr. broliauti 1’, *brolinti* 2 ‘broliauti, draugauti’. Tai yra skirtingas priesagas, tą patį pamatinį žodį ir panašią leksinę reikšmę turintys vediniai, todėl sudaro DS eilę: *broliauti* 1 – *broliuotis* – *brolinti* 2. Jie gali būti pavartoti iš esmės tame pačiame kontekste, plg.:

Per daug su juo nesibroliauk, jis nekoks žmogus. LKŽe

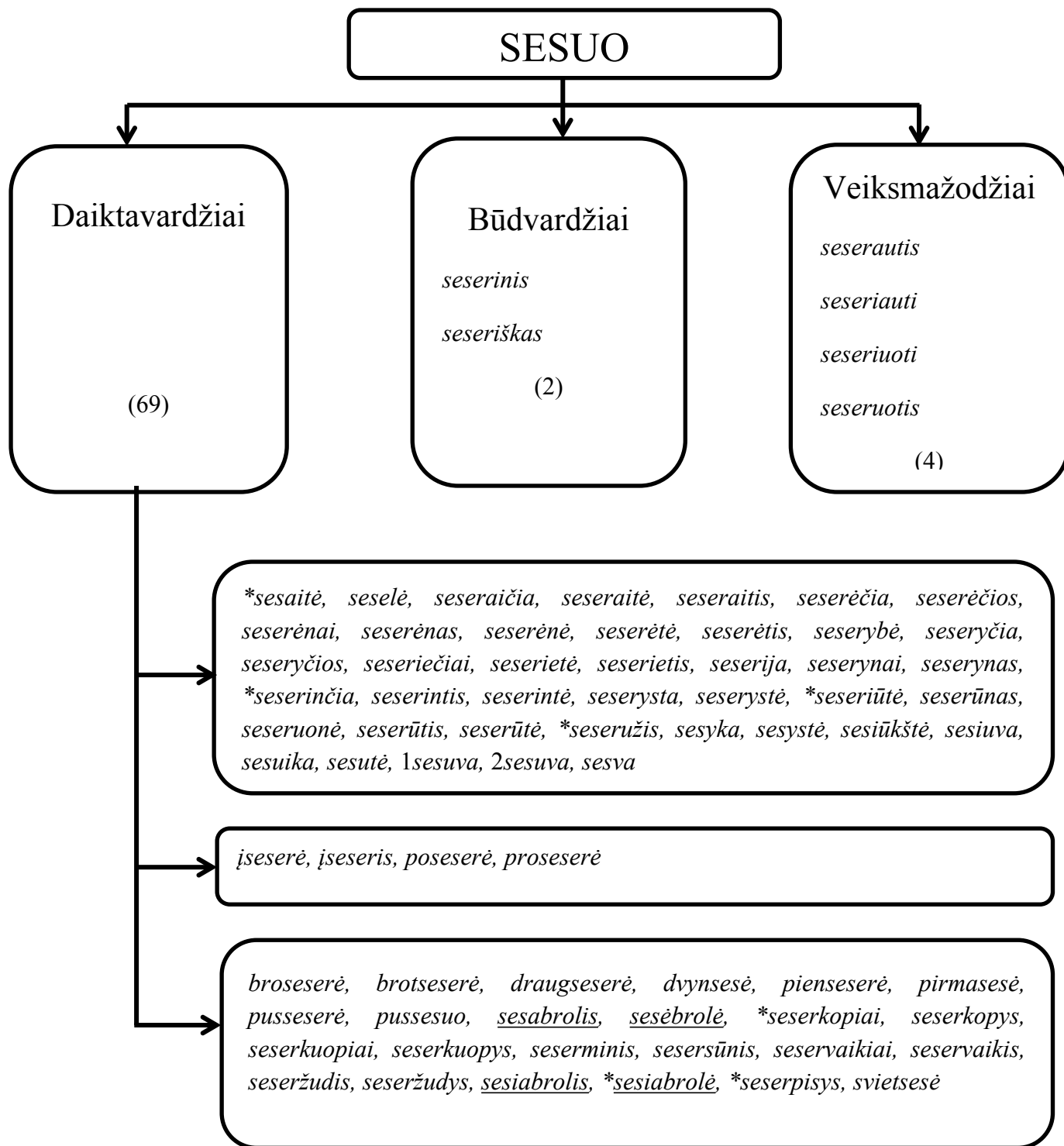
Broliuojasi kaip tikri broliai. LKŽe

Anuodu jau seniai brolinas. LKŽe

Nesvarbu, kuris iš šių žodžių yra pavartotas sakinyje, sakinio esmės jis nepakeičia, pvz.: *Per daug su juo nesibroliauk / nesibroliuok / nesibrolink, jis nekoks žmogus*.

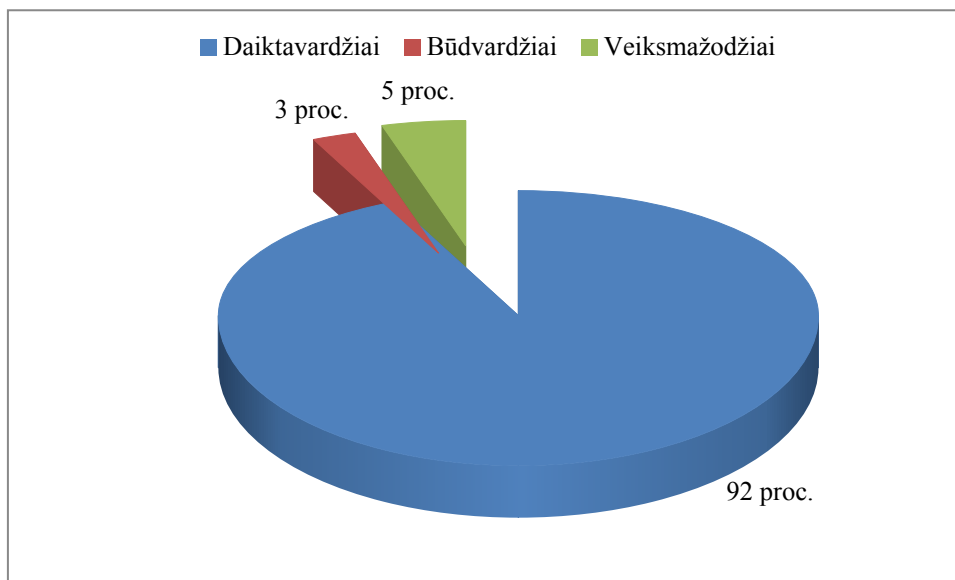
3. DAIKTAVARDŽIO *SESUO* DARYBINIO LIZDO ANALIZĖ

Daiktavardis *sesuo* yra gana didelio darybinio lizdo, kurį sudaro septyniasdešimt penki¹⁷ dariniai: šešiasdešimt devyni daiktavardžiai, du būdvardžiai ir keturi veiksmažodžiai, centras (žr. 5 ir 6 pav.).

5 pav. Daiktavardžio *sesuo* darybinis lizdas

¹⁷ Keturi dūriniai, priklausantys ir daiktavardžio *brolis*, ir daiktavardžio *sesuo* darybiniam lizdui; 5 pav. yra pabraukti.

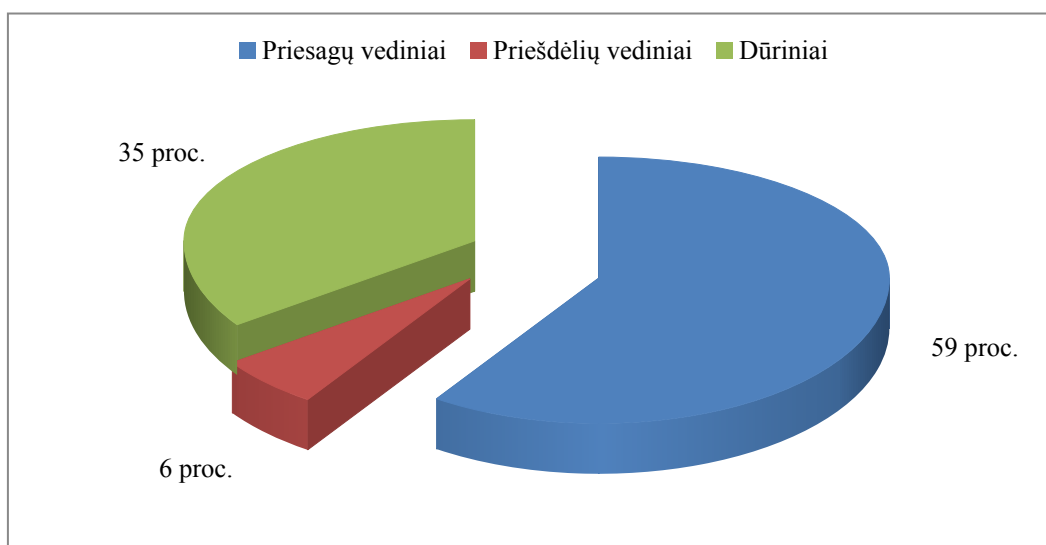

6 pav. Darinių pasiskirstymas pagal kalbos dalis, proc.

Daiktavardis *sesuo* leksiškai yra labai svarbus – šios šaknies sesers pavadinimo neturi tik latvių ir albanų kalbos (Sabaliauskas 1990, 22). LKŽe ir LKŽe PK medžiaga rodo, kad lietuvių kalboje greta daiktavardžio *sesuo* dar vartojamos ir kitokios jo formos – *sesė*, *seserė*, *seseris*.

3. 1. Daiktavardžiai, padaryti iš žodžio *sesuo*

LKŽe ir LKŽe PK¹⁸ rasti šešiasdešimt devyni (92 proc.) daiktavardžių dariniai, kurių pamatinis (ar vienas iš pamatinių) žodis yra daiktavardis *sesuo*. Daiktavardžiai padaryti skirtingais darybos būdais: pridedant priesagą, priešdėlį arba suduriant du pamatinius žodžius (žr. 7 pav.).

7 pav. Daiktavardžių darinių pasiskirstymas pagal darybos būdus, proc.

¹⁸ Iš LKŽe PK išrinkti dariniai 5 pav. žymimi su *.

3. 1. 1. Priesagų vediniai

Iš visų daiktavardinių *sesuo* darinių keturiasdešimt vienas (59 proc.) žodis yra vedinys, padarytas prie pamatinio žodžio pridedant įvairias lietuvių kalbos priesagas. Šių priesagų vediniai analizuojami pagal darybos kategorijas, kurioms jie priskiriami.

a) Deminutyvai (mažybiniai daiktavardžiai). Keletas iš daiktavardžio *sesuo* išvestų vedinių yra priskiriami deminutyvų kategorijai. Tai yra priesagų *-elė, -yka, -iūkštė, -uika, -utė, -užis* vediniai: *seselė, sesyka, sesiūkštė, sesuika, sesutė, seseružis*. Nors priesaga *-elė* yra tipinė mažybinė priesaga, tačiau vedinys *seselė* yra įgijęs specialias reikšmes: 1 ‘medicinos sesuo’, 2 ‘vienuolė’. Priesagos *-utė* vedinys *sesutė* ‘žr. sesuo 4’ pavadina seselę. Priesagų *-yka, -uika* vedinių pasitaiko kai kuriose pietinėse šnektose (LKG 1965, 285), pavyzdžiui: *sesyka* ‘sesutė’, *sesuika* ‘seselė’. Šie deminutyvai turi mažumo, malonumo reikšmę, o priesagos *-(i)ūkštė* vedinys *sesiūkštė* ‘sesuo’ priešingai – turi menkumo reikšmės atspalvį. Retos deminutyvų priesagos *-užis* (LKG 1965, 278) vedinys *seseružis* turi specialią reikšmę: LKŽe PK nurodoma jo reikšmė – ‘sesers sūnus’, tačiau tikėtina, kad tokia jo vartoseną yra būdinga tik kai kuriose vietovėse.

Keistas yra vedinio *sesyka*, kurio reikšmė ‘sesutė’, motyvavimas ir pateikimas žodyne. Pagal savo reikšmę tai yra deminutyvas, o LKŽe deminutyvų neaprašo. Svarstyтина, ar motyvuotai žodis *sesyka* pateikiamas žodyne, nes nėra aišku, ar juo įvardijamas deminutyvas ar medicinos sesuo.

b) Vaikų pavadinimai pagal jų tėvus. LKŽe rasta daugiausia iš daiktavardžio *sesuo* su įvairiomis priesagomis padarytų daiktavardžių, kurie pavadina giminystės ryšiais susijusius asmenis. Dauguma iš šiai kategorijai priskiriamų vedinių sudaro tam tikras asmenų pavadinimų poras. Dažnu atveju vyriškosios ir moteriškosios giminės daiktavardžiai turi tą patį kamieną (vadinasi, ir tą pačią leksinę reikšmę) ir skirtingas giminių galūnes (žr. Paulauskienė 1994, 158–162).

Šiam pogrupiui priklauso priesagų *-aičia, -aitė, -aitis, -ėčia, -ėnas, -ėnė, -yčia, -ynas* (LKG 1965, 414) vediniai. Priesagos *-aitis* vyriškosios ir moteriškosios giminės formų vediniai *seseraitis* ir *seseraitė* įvardija sesers sūnų, seserūną ir, atitinkamai, sesers dukterį, seserėčią. Su ta pačia priesaga iš daiktavardžio *sesuo* trumpesnės formos sudarytas ir LKŽe PK rastas vedinys *sesaitė*, kurio reikšmė nenurodyta (pateiktas tik vartosenos pavyzdys). Šiai vedinių grupei taip pat priklauso ir priesagos *-aitė* varianto *-aičia* vedinys *seseraičia* ‘žr. seseraitė’. Asmenų pavadinimų porą sudaro šiai kategorijai priskiriami priesagų *-ėnas* ir *-ėnė* vediniai *seserėnas* 1 ‘sesers sūnus’, 2 ‘tetos sūnus, pusbrolis’ ir *seserėnė* ‘sesers duktė’. Vedinys su priesaga *-ėnas* labai susijęs su priesagos *-ėnas* ypatybės turėtojų pavadinimais, žyminčiais daugiausia giminystę ir gyvenamąją vietą, ir deminutyvais (Ambrazas 2000, 86). LKŽe pateikta ir daugiskaitos forma *seserėnai*, kurios reikšmė ‘seserų vaikai’.

Šiai vedinių grupei priklauso priesagos *-ėčia* vedinys *seserėčia*, turintis dvi reikšmes – ‘sesers duktė’ ir ‘pusšeserė’ ir priesagos *-ėtis* vedinys *seserėtis*, įvardijantis sesers sūnų. LKŽe pateikta daugiskaitos forma *seserėčios* ‘seserų dukterys’ laikytina daiktavardžio *seserėčia* morfologiniu variantu. Priesagos *-ynas* vedinys *seserynas* ‘žr. seserėnas’ ir jo daugiskaitos forma *seserynai* (‘žr. seserėnai’) pavadina giminystės ryšiais susijusius asmenis, bet Ambrazo (2000, 106) teigimu, priesagos *-ynas* (*-ynai*) giminystės terminai glaudžiai susiję su deminutyvais, kurie randami Mažosios Lietuvos raštuose. Vaikus pagal jų tėvus taip pat pavadina priesagos *-yčia* vedinys *seseryčia* ‘žr. seserėčia’ ir jo daugiskaitos formos *seseryčios* ‘žr. seserėčios’ ir *seseriečiai* ‘brolių vaikai’.

Pagal reikšmę šiam pogrupiui galima priskirti ir kitus sesers sūnų ir sesers dukterį įvardijančius vedinius: *seserėtis* ‘žr. seserėnas 1’, *seserūnas* ‘žr. seserėnas 1’, *seserintis* ‘žr. seserėnas 1’ ir *seserintė* ‘žr. seserėčia 1’, LKŽe PK rastas vedinys *seserinčia*, kuris įvardija sesers dukterį. Asmenis pagal jų tėvus pavadina ir deminutyvinės kilmės priesagos *-ūtis*, *-ė* vediniai *seserūtis* ‘žr. seserūnas 1’ ir *seserūtė* ‘žr. seserėčia 1’. Taip pat priesagų *-ietė* ir *-ietis* vediniai *seserietė* ‘žr. seserėčia 1’ ir *seserietis* ‘žr. seserėtis’, nors priesaga *-ietis*, *-ė* bendrinėje kalboje labiausiai įprasta bei dažniausiai vartojama asmenų pavadinimų pagal jų kilimo bei gyvenamąją vietą pogrupio priesaga (LKG 1965, 411).

d) Vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai. Šiai grupei priskiriamas priesagos *-uva* vedinys *sesuva*, kurio pirmoji reikšmė – ‘žr. sesuo’. Priesagos *-uva* atitikmeniu laikytinas ir priesagos *-va* vedinys *sesva*, reiškiantis seserį (‘žr. 1 sesuva’).

e) Vardažodžių abstraktai, arba ypatybių pavadinimai. Šiai kategorijai priskiriami keturi priesagų *-ybė*, *-ysta*, *-ystė*, *-iuva* vediniai: *seserybė*, *seserysta*, *sesystė*, *seserystė*, kurie žymis seseris jungiančius giminystės ryšius.

Iš šios kategorijos priesagų daresnės yra *-ybė* ir *-ysta*. Su jomis padaryti vediniai *seserybė* ‘seserystė’ ir *seserysta* ‘žr. seserystė’. Priesagos *-ystė* vediniai *seserystė* ‘seserų giminystė’ ir *sesystė* ‘žr. seserystė’ skiriasi tik tuo, kad vienas remiasi trumpesne (vardininko), o kitas – ilgesne pamatinio žodžio forma.

f) Kuopiniai pavadinimai. Keturi dariniai laikytini kuopiniais pavadinimais. Priesagų *-ija*, *-uonė*, *-(i)uva* vediniais yra nusakoma gyvų būtybių visuma. Su dariausia šios kategorijos priesaga *-ija* (LKG 2006, 143) padarytas daiktavardis *seserija* 1 ‘visos seserys’. Paprastai su priesaga *-uonė* daromi vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai (žr. LKG 1965, 357), bet vedinys *seseruonė*, turintis reikšmę ‘seserija, seserys’, gali būti laikomas kuopiniu pavadinimu. Kuopiniai pagal savo reikšmes yra ir su retesne šios kategorijos priesaga *-(i)uva* padaryti vediniai *sesuva* ‘seserų vaikai’ ir *sesiuva*, įvardijantis visas seseris.

3. 1. 2. Priešdėlių vediniai

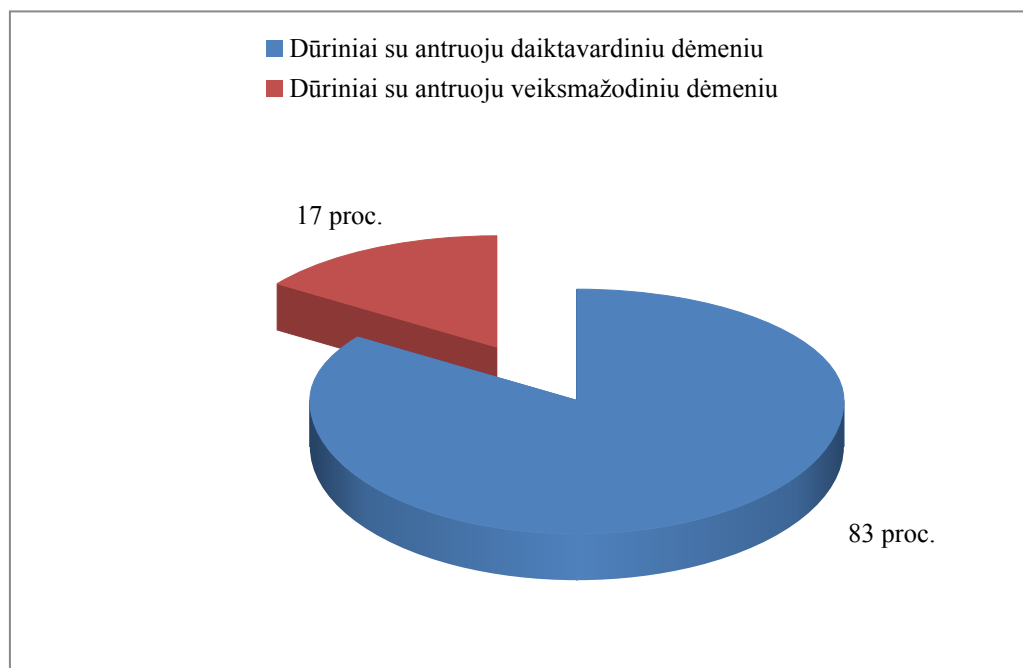
Iš daiktavardžio *sesuo* ilgesnio kamieno padaryti keturi (6 proc.) priešdėlių vediniai: *įseserė, įseseris, poseserė, proseserė*.

Priešdėlio *į-* vedinys *įseserė* ‘vieno sutuoktinio duktė iš pirmesnių vedybų kito sutuoktinio vaikams iš pirmesnių vedybų’ žymi netikrą seserį. Kitas daiktavardis, daiktavardžio *įseserė* vyriška giminė *įseseris* ‘senovės vestuvinių apeigų dalyvis, kuris veda jaunąją prie altoriaus’, žymi jau nebe giminystės ryšiais susijusį žmogų, bet tam tikrų apeigų dalyvį.

Su priešdėliu *po-* padarytas daiktavardis *poseserė* ‘netikra, suvestinė sesuo’, žymintis netikrą seserį. Vedinys *proseserė* žymi jau tolesniais giminystės ryšiais susijusį asmenį – ‘dėdės duktė, pusseserė’.

3.1.3. Dūriniai

LKŽe rasti dvidešimt keturi (35 proc.) dūriniai, kurių vienas iš pamatinių žodžių yra daiktavardis *sesuo* (žr. 6 priedą). Dūriniai skirstomi į dūrinius su antruoju daiktavardiniu dėmeniu ir dūrinius su antruoju veiksmažodiniu dėmeniu (žr. 8 pav.).

8 pav. Dūrinių pasiskirstymas pagal antrąjį dėmenį, proc.

3. 1. 3. 1. Dūriniai su antruoju daiktavardiniu dėmeniu

Iš daiktavardžio *sesuo* padarytų dūrinių su antruoju daiktavardiniu dėmeniu yra dvidešimt (83 proc.) Kai kurie dūriniai kartojasi iš jau analizuotų *brolis* dūrinių: *sesąbrolis / sesiąbrolė /*

*sesi**ab**rolis / ses**ė**rolė* (jie įtraukti į daiktavardžio *sesuo* darybinį lizdą, bet jų analizė jau pateikta skyrelyje 2.1.3. *Dūriniai*).

Iš likusių LKŽe išrinktų dūrinių su antruoju daiktavardiniu dėmeniu pirmuoju dėmeniu daugiausia eina daiktavardis, pirmasis dėmuo gali būti ir skaitvardis, prieveiksmis.

a) Dūriniai iš dviejų daiktavardžių (vienas iš jų *sesuo*). Sudurtinių daiktavardžių, kurių vienas iš pamatinių žodžių yra daiktavardis *sesuo*, LKŽe yra septyniolika. Pagal dėmenų tarpusavio santykį šie dūriniai yra determinatyviniai ir kopuliatyviniai.

Determinatyviniai dūriniai. Determinatyvinių dūrinių LKŽe rasta daugiausia. Pirmasis dėmuo, apibrėždamas antrąjį, susiaurina antruoju dėmeniu einančio žodžio reikšmę. Vieni iš šių dūrinių nusako giminystės ryšius, jie žymi, kam pagal kilmę priklauso dalykas, pasakytas antruoju dėmeniu: *sesersūnis* (: *sesers*, *sūnus*) ‘sesers sūnus, seserėnas’, *seservaikis* (: *sesers*, *vaikas*) ‘sesers vaikas’. Kaip atskiras antraštinis žodis LKŽe pateiktas daugiskaita pavartotas žodis *seservaičiai*, kuris įvardija seserų vaikus.

Kai kurių dūrinių darybinė ir leksinė reikšmės yra labiau nutolusios. Pavyzdžiui, LKŽe aptikti dūriniai *brotseserė* (: *brotis*, *sesers*) ‘žr. *brosseserė*’ ir *brosseserė* (: *brosė*, *sesers*) ‘brolelis, našlaitė (*Viola tricolor*)’ nors ir yra su skirtingais pirmaisiais dėmenimis (*brotis* ‘brolis’ ir *brosė* ‘pusseserė’), tačiau jie turi tapačią reikšmę. *Brosseserė* dar ir yra įgijęs botanikos termino reikšmę – LKŽe turi žymą. Dūrinio *pienseserė* (: *pienas*, *sesers*), turinčio reikšmę ‘tos pačios žindytės pienu maitinta mergaitė’, dėmenys yra pagrįsti metoniminiu daiktavardžiais įvardijamų daiktų ryšiu.

Labiau nutolusios ir dūrinių *seserkopys* ‘žr. *seserkopys*’ ir *seserkuopys* (: *sesers*, *kopa / kuopa*) ‘sesers vyras, svainis’ darybinė ir leksinė reikšmės. Nors šie dūriniai priskirti prie dūrinių su antruoju daiktavardiniu dėmeniu, bet neatmestina galimybė, kad jų antrasis dėmuo remiasi veiksmažodžiais *kopti* (‘imti, grobti, griebti, gobti’) ir *kuopti* (‘valyti, švarinti, prižiūrėti’). LKŽe pateikiamos ir dūrinių daugiskaitos formos: *seserkopiai* ir *seserkuopiai*. Šie dūriniai įvardija seseris vedusius svainius.

Iš daiktavardžių *draugas* ir *sesuo* pagal vokiečių kalbos modelį sudarytas dabartinėje kalboje nevartotinas dūrinys *draugseserė* (‘to paties tikėjimo moteris’). Taip pat LKŽe nurodytas neteiktinas hibridas *svietsesė*, kurio vienas iš pamatinių žodžių yra barbarizmas *svietas*. Jo leksinė reikšmė (‘ordino narė, bet ne dvasininkė’) yra nutolusi nuo darybinės – pirmuoju dūrinio dėmeniu nurodomas priklausymas.

Kopuliatyviniai dūriniai. Kopuliatyvinio dūrinio galima laikyti daiktavardį *dvynsesė* ‘dvynė sesuo’ – abu jo dėmenys (*dvynys* ir *sesuo*) yra vienodai svarbūs.

b) Dūriniai iš skaitvardžio ir daiktavardžio *sesuo*. LKŽe rastas vienas dūrinys, kurio vienas iš dėmenų yra skaitvardis. Dūrinio *pirmasesė* pirmuoju dėmeniu eina kelintinis

skaitvardis *pirmas* (: *pirmas, sesuo*). Pirmasis dėmuo nurodo turimo galvoje ir antruoju dėmeniu nusakyto dalyko eilę. Dūrinyje *pirmasesė* pirmasis dėmuo apibrėžia antrąjį, tačiau leksinė ir darybinė reikšmė skiriasi – *pirmasesė* ‘pusseserė’.

d) Dūriniai iš prieveiksmio ir daiktavardžio *sesuo*. Šiai grupei priklauso du dūriniai, abiejų vienas iš pamatinių žodžių yra prieveiksmis *pusiau: pusseserė* ir *pussesuo*. Daiktavardis *pusseserė* (: *pusiau, sesers*) turi dvi reikšmes: ‘dėdės arba tetos duktė, seserėčia’ ir ‘netikra sesuo (kai vienas iš tėvų yra bendras, o kitas ne)’, o *pussesuo* (: *pusiau, sesuo*) vieną – ‘žr. pusseserė 1’. Dėmuo *pus-* rodo kalbamo dalyko nepilnumą.

3. 1. 2. 3. Dūriniai su antruoju veiksmažodiniu dėmeniu

Šiuose dūriniuose veiksmažodžiu yra pasakomas reiškiamo veiksmo objektas. LKŽe rasti trys (17 proc.) Dūrinys *seseržudis / seseržudys* (: *sesers, žudė*) ‘sesers nužudytojas’ skiriasi tik galūnės balsiu. Taip pat LKŽe rastas dūrinys *seserminis* (: *sesers, minti*), kurio leksinė reikšmė yra ‘žr. seserkopys’. Dūriniai su antruoju veiksmažodiniu dėmeniu pavadina asmenis: antruoju dėmeniu nurodomas atliekamas veiksmas, o pirmuoju – į ką tas veiksmas yra nukreiptas.

LKŽe PK rastas dūrinys *seserpišys* yra sudarytas iš LKŽe pateikto vulgarizmo *pisti*, tai nulemia ir viso dūrinio menkinamąjį reikšmės atspalvį.

3.1.4. Daiktavardžių, padarytų iš *sesuo*, darybiniai sinonimai

Iš visų daiktavardžių, kurių pamatinis (vienas iš pamatinių) žodis yra daiktavardis *sesuo*, sudarytos devynios darybinių sinonimų eilės (žr. 8 priedą).

DS eilę sudaro LKŽe rasti priesagų *-iūtė, -uva, -va, -iūkštė* vediniai: *seseriūtė – sesuva – sesva – sesiūkštė*. Bendrašakniai, su skirtingomis priesagomis padaryti dariniai turi tą patį pamatinį žodį ir tokią pačią leksinę reikšmę – ‘sesuo’. Žodynas pateikia labai panašius vedinių vartosenos pavyzdžius, tačiau šioje eilėje yra stilistiškai nuspalvintas vedinys *sesiūkštė*, turintis menkinamojo žodžio stilistinę žymą, plg.:

<i>Mano seseriūtės tep gražus balsas. LKŽe</i>	<i>Mano moša – vyro sesuva. LKŽe</i>	<i>Tikra sesva atėjo. LKŽe</i>	<i>Čia sesiūkštė prikišo savo rankas. LKŽe</i>
--	--------------------------------------	--------------------------------	--

Vedinį *sesiūkštė* pavyzdžiuose pavartojus vietoj kitų vedinių, keičiasi sakinio prasmė, pvz.: *Mano sesiūkštės tep gražus balsas / Mano moša – vyro sesiūkštė / Tikra sesiūkštė atėjo*. Remiantis tekstyno duomenimis, labai skiriasi šių darinių vartojimo dažnumas: vedinys *sesuva*

pavartotas 13 kartų¹⁹, o kitų vedinių vartosenos pavyzdžių DLKT nerasta nė vieno – jų vartojimo sfera ribota. Tikėtina, kad vediniai *seseriūtė*, *sesuva* ir *sesva* vartojami tik kai kuriose tarmėse²⁰.

Sinoniminiais ryšiais susiję priesagų *-elė*, *-utė*, *-uika* vediniai: *seselė* – *sesutė* – *sesuika*, įvardijantys medicinos seserį. Nors vediniai vartojami labai panašioje leksinėje aplinkoje, tačiau vedinys *sesutė* turi šnekamojo žodžio stilistinę pažymą; vedinių vartojimo pavyzdžiai:

<i>Oi seselės privargsta su toms adatoms: bėga bėga par naktis, tās adatas atkišusios. LKŽe</i>	<i>Kuo mokinies, a į sesutes? LKŽe</i>	<i>Aleziuik, sesuik, kaip aš noriu gerti. LKŽe</i>
---	--	--

Pavyzdžiuose sukeitus vedinius vietomis matyti, kad ir vedinys *sesuika* labiau tinkamas buitinei kalbai, plg.: *Oi seselės / sesutės / sesuikos privargsta su toms adatoms: bėga bėga par naktis, tās adatas atkišusios*. Skiriasi šių vedinių vartojimo dažnumas, daugiausia pavartotas vedinys *sesutė* (1858 pavyzdžiai²¹ DLKT), rečiau vartojamas vedinys *seselė* – 1652 pavyzdžiai²², o vedinio *sesuika* pavyzdžių tekстыne visai nepateikta.

DS laikytina panašią reikšmę turinčių vedinių ir dūrinių grupė: *pusseserė* 1 ‘dėdės arba tetos duktė, seserėčia’ – *pussesuo* ‘žr. *pusseserė* 1 – *pirmasesė* ‘*pusseserė*’ – *seserėčia* 2 ‘*pusseserė*’ – *seserėtė* ‘tetos duktė, *pusseserė*’ – *proseserė* ‘dėdės duktė, *pusseserė*’. LKŽe ir DLKT pateikiami pavyzdžiai tik su keliais sinonimų eilės nariais (su dariniais *pussesuo*, *seserėtė*, *proseserė* nei LKŽe, nei DLKT pavyzdžių nepateikia):

<i>Jug giminaitės ir esav, ana y[ra] vyro pussesserė. LKŽe</i>	<i>Sesuo pirmakartė bus pirmasesė. LKŽe.</i>	<i>Duktė mano tetos vadinas seserėčia. LKŽe</i>
--	--	---

Iš pateiktų sakinių matyti, kad visi vediniai vartojami panašioje leksinėje aplinkoje ir gali būti didesnių apribojimų vienas kitą pakeisti, pvz.: *Duktė mano tetos vadinas pussesserė / pussesuo / pirmasesė / seserėčia / seserėtė / proseserė*. DLKT duomenimis, skiriasi šių darinių vartojimo

¹⁹Vedinio reikšmė tikrinta: sprendžiant iš konteksto, kuriame vartojamas vedinys *sesuva*, visi 13 atvejų yra skirti rūpimai vedinio reikšmei.

²⁰LKŽe nurodoma, kad vedinys *sesuva* randamas Kaišiadoryse, Birštone, Joniškio r., Varėnos r., Trakų r. ir kt. vietovėse, o vedinio *sesva* vartoseną fiksuota Pakruojo r.

²¹Netikrinta, ar vedinys *sesutė* vartojamas rūpima reikšme, tikėtina, kad didžioji dalis darinių pavartoti deminutyvo reikšme.

²²Netikrinta, ar vedinys *seselė* vartojamas rūpima reikšme, tikėtina, kad didžioji vartosenos atvejų skirti ir antrajai *seselė* reikšmei ‘vienuolė’ ir deminutyvui iliustruoti.

dažnumas: *pusseserė* pavartotas 939 kartus²³, *seserėčia* (46 pavyzdžiai²⁴), vedinių *pirmasesė*, *pussesuo*, *seserėtė*, *proseserė* vartojimo sfera yra ribota – DLKT nepateikia nė vieno vartosenos atvejo.

Gausią DS eilę sudaro septyni priesagų *-aitis*, *-ėnas*, *-ėtis*, *-ietis*, *-intis*, *-ūnas*, *-ūtis* vediniai ir du dūriniai iš pamatinių žodžių *sesers* ir *sūnus*, *sesers* ir *vaikas*: *seseraitis* – *seserėnas* 1 – *seserėtis* – *seserietis* – *seserintis* – *seserūnas* – *seserūtis* – *sesersūnis* – *seservaiķis*. Šie skirtingais darybos būdais sudaryti dariniai pasižymi tuo, kad turi tą pačią ('sesers sūnaus, seserėno') reikšmę. LKŽe ir DLKT pateikti ne visų darinių vartosenos pavyzdžiai, plg.: ***Seseraitį jis labiau myli kaip savo vaikus*** (LKŽe). ***Kokia sesuo, tokis i seserėnas*** (LKŽe). ***O kad išgirdo seserėtis Povilo apie tykojimą, atejo ir inejo abazan*** (LKŽe). ***Sveikas sveikas, seserietis*** (LKŽe)! ***Povilo seservaiķis*** (LKŽe). Vieną vedinį sakinyje pakeitus kitais, sakinių prasmė nepasikeičia, pvz.: ***Seserėną / seserėtį / seserietį / seserintį / seserūną / seserūtį / sesersūnį / seservaiķį jis labiau myli kaip savo vaikus***. Matyti, kad vediniai gali būti vartojami toje pačioje leksinėje aplinkoje, tačiau tekstyno duomenys rodo, kad šių sinonimų vartojimo dažnumas labai skiriasi. Iš visų vedinių DLKT rasta tik *seserėno* vartosenos atvejų (81 pavyzdys²⁵), visų kitų šios DS eilės narių (*seseraitis*, *seserėtis*, *seserietis*, *seserintis*, *seserūnas*, *seserūtis*, *sesersūnis*, *seservaiķis*) vartosenos pavyzdžių DLKT nepateikta. Galima daryti išvadą, kad šie žodžiai yra (ar buvo) žinomi tik tam tikrų tarmių atstovams.

DS laikytini iš to paties pamatinio žodžio su priesagomis *-ėnas* ir *-ynas* padaryti vediniai *seserėnas* ir *seserynas*. *Seserėnas* į šią DS eilę įeina antrąja reikšme – 'tetos sūnus, pusbrolis', o *seserynas* reikšme – 'žr. *seserėnas* 2'. LKŽe pateiktas pavyzdys tik su vienu iš vedinių: *Sūnus mano tetos bus seserėnas*. Vietoj vedinio *seserėnas* pavartojus *seserynas*, sakinio prasmė nesikeičia, plg.: *Sūnus mano tetos bus seserynas*. Dariniai yra artimos semantikos, bet vartojami gana retai: *seserėnas* (81 pavyzdys²⁶ tekстыne), o vedinio *seserynas* vartosenos pavyzdžių DLKT nepateikta.

Sinonimiškai susiję priešdėlių *į-* ir *po-* vediniai ir dūrinys iš pamatinių žodžių *pusiau* ir *sesuo*: *įseserė* – *poseserė* – *pusseserė* 2. Pirmojo vedinio reikšmė labiau apibrėžta – 'vieno sutuoktinio duktė iš pirmesnių vedybų kito sutuoktinio vaikams iš pirmesnių vedybų', *posseserė* reiškia 'netikrą, suvestinę seserį' apskritai, o dūrinio *pusseserė* antroji reikšmė – 'netikra sesuo (kai vienas iš tėvų yra bendras, o kitas ne)'. Nepaisant nežymaus reikšmės skirtumo, vedinius galima vartoti toje pačioje leksinėje aplinkoje, pvz.: *Ji jau pažįsta savo šešėlines engėjas* –

²³ Tikėtina, kad iš šių vartosenos atvejų kai kurie gali būti susiję su antrąja *pusseserės* reikšme – 'netikra sesuo (kai vienas iš tėvų yra bendras, o kitas ne)'.

²⁴ Netikrinta, ar vedinys *seserėčia* yra pavartotas rūpima reikšme.

²⁵ Iš pateiktų sakinių tekстыne nėra aišku, ar vedinys *seserėnas* pavartotas rūpima reikšme.

²⁶ Netikrinta, ar vedinys *seserėnas* pavartotas rūpima reikšme, tikėtina, kad daugiau pavyzdžių skirta pirmajai – pagrindinei – vedinio reikšmei.

pamotę ir įseseres – ir žino, kokie žalingi jų kėsmai jos atžvilgiu (DLKT). Vieną vedinį pakeitus kitu, sakinio reikšmė nesikeičia, plg.: *Ji jau pažįsta savo šešėlines engėjas – pamotę ir poseseres / pusseseres* – ir žino, kokie žalingi jų kėsmai jos atžvilgiu. Nors vediniai ir vartojami panašioje leksinėje aplinkoje, bet skiriasi jų vartosenos dažnumas. Dūrinys *pusseserė* vartojamas dažniausiai – 939 pavyzdžiai²⁷ tekstyne, *įseserė* yra vartojamas rečiau – pateikiamas 41 pavyzdys, o *poseserės* pavyzdžių tekstyne neužfiksuota. Tikėtina, kad *poseserė* yra tarminis žodis.

DS eilę sudaro priesagų *-aitė, -aičia, -ėčia, -ėnė, -yčia, -intė* vediniai *seseraite* ‘sesers duktė, seserėčia’ – *seseraičia* ‘žr. seseraite’ – *seserėčia* 1 ‘sesers duktė’ – *seserėnė* ‘sesers duktė’ – *seseryčia* ‘žr. seserėčia 1’ – *seserintė* ‘žr. seserėčia 1’. Jie turi tą pačią reikšmę – ‘sesers duktė’ – ir yra vartojami panašioje leksinėje aplinkoje (LKŽe rasti trijų vedinių vartosenos pavyzdžiai), plg.:

<i>Kiek liuobu norėti, ka ta seseraite biškį pabūtų pas muni.</i> LKŽe	<i>Tetulei nepridera būti po valdžia seserėno, seseraičiai gi būti po valdžia dėdės – kas kita.</i> LKŽe	<i>Broliaivaikis bei seserėčia.</i> LKŽe
--	--	--

Sukeitus darinius vietomis, sakinio prasmė išlieka tokia pati, pvz.: *Tetulei nepridera būti po valdžia seserėno, seseraitei / seserėčiai / seserėnei / seseryčiai / seserintei gi būti po valdžia dėdės – kas kita*. Tačiau be žodyno būtų sunku nustatyti šių žodžių reikšmes. Vediniai negali būti laikomi absoliučiaisiais sinonimais, nes tekstyno duomenys rodo, kad šių sinonimų vartojimo dažnumas skiriasi, plg.: *seserėčia* 1 – 46 pavyzdžiai²⁸ DLKT, kitų vedinių DLKT nepateikta. Remiantis šiais duomenimis, tikėtina, kad žodžiai *seseraite, seseraičia, seserėnė, seseryčia* ir *seserintė* vartojami labai retai.

DS eilę sudaro priesagų *-ysta, -ystė, -ybė* abstraktai *seserysta – seserystė – seserybė*. Vediniai turi tą pačią (‘seserų giminystė’) reikšmę. LKŽe ir DLKT pateikti tik dviejų šios DS eilės narių vartosenos pavyzdžiai:

<i>Nėr brolystų, seserystų, tik apšmaukti, apmauti.</i> LKŽe	<i>Brolystė ir seserystė yra pirminis moters ir vyro ryšio modelis.</i> DLKT
--	--

²⁷Netikrinta, ar dūrinys *pusseserė* pavartotas rūpima reikšme.

²⁸ Netikrinta, ar vedinys *seserėčia* yra pavartotas rūpima reikšme.

Vediniai pasižymi dideliu sinonimiškumo laipsniu (yra tapačios leksinės reikšmės), sukeitus vedinius vietomis, sakinių prasmė išlieka tokia pat, plg.: *Brolystė ir seserysta / seserybė yra pirminis moters ir vyro ryšio modelis*. Remiantis tekstyno duomenimis galima daryti išvadą, kad dažniau iš jų yra vartojamas vedinys *seserystė* – 20 pavyzdžių tekстыne, vediniai *seserysta* ir *seserybė* tekстыne neužfiksuoti – jų vartoseną labai ribota.

Sinonimiškai susiję ir iš skirtingų pamatinių žodžių padaryti dūriniai *seserkopys* (: *sesers, kopa*) ‘sesers vyras, svainis’ – *seserkuopys* (: *sesers, kuopa*) ‘žr. seserkopys’ – *seserminis* (: *sesers, minti*) ‘žr. seserkopys’ – *seserpisys* (: *sesers, pisa*) ‘svainis’, įvardijantys sesers vyrą, svainį. LKŽe papildymų kartotekoje rastas pavyzdys su dgs. *seserkopio* forma: *Jiedu – seserkopiai: viens vieną, kits kitą seserį tur paėmę*. Galimas DS pasikeitimas vietomis, bet keičiasi sakinio prasmė, nes dūrinys *seserkopys* yra stilistiškai žymėtas – LKŽe nurodoma, kad tai vulgarybė, plg. *Jiedu – seserkuopiai / seserminiai / seserpisiai viens kitą, kits kitą seserį tur paėmę*. Vulgarybė laikytinas ir dūrinys *seserpisys*. Sudėtinga palyginti dūrinių vartojimo dažnumą, nes DLKT jų vartosenos atvejų nepateikta.

3.2. Būdvardžiai, padaryti iš žodžio *sesuo*

LKŽe rasti du būdvardžiai, padaryti iš daiktavardžio *sesuo* ilgesnio kamieno pridodant priesagas *-inis* ir *-iškas*: *seserinis* ir *seseriškas*.

Nors priesagų *-inis* ir *-iškas* darybinės funkcijos XVI–XVII dar buvo panašios (žr. Ambrazas 2011, 85–86), dabar skiriama aiški riba. Priesagos *-inis* vedinys *seserinis*, kurio reikšmė – ‘priklausantis seseriai’, priklauso išskiriamiesiems (rūšiniams) būdvardžiams, jis nusako priklausymą pamatiniu žodžiu pasakytam asmeniui (LKG 2006, 211). O priesagos *-iškas* vedinys priklauso panašios bei būdingos ypatybės būdvardžių grupei. Vedinys *seseriškas* nusako panašumą į pamatiniu žodžiu pasakytą daiktą, asmenį – ‘būdingas seseriai’.

3.3. Veiksmažodžiai, padaryti iš žodžio *sesuo*

LKŽe rasti keturi veiksmažodžiai, kurių daryba remiasi pamatinio žodžio *sesuo* ilgesne forma – *sesers*.

Priesagos *-(i)uotis* vediniai *seseriiuotis* ‘seseriškai gyventi, draugauti’ ir *seseruotis* ‘žr. seseriuotis’ sudaro DV porą. Šie vediniai turi tapačią leksinę reikšmę, bet skiriasi tik minkštumo ženklu *i* priesagoje.

Priesagų *-(i)auti* ir *-autis* vediniai yra sinonimiški abiem savo reikšmėmis, t. y. gali sudaryti dvi DS eiles, plg.: *seserautis* ‘žr. seseriauti 1’ – *seseriauti* 1 ‘laikyti vieną kitą seserimi’,

seserautis ‘žr. *seseriauti* 2’ – *seseriauti* 2 ‘vadinti viena kitą seserimi’. LKŽe prie vedinio *seseriauti* nurodyta ir trečioji jo reikšmė ‘dirbti medicinos seserimi’.

IŠVADOS

1. Iš LKŽe ir LKŽe PK išrinkta šimtas šešiasdešimt darinių, priklausančių daiktavardžio *brolis* ir *sesuo* darybiniam lizdui (keturi dariniai – *sesiabrolė*, *sesėbrolė*, *sesabrolis*, *sesiabrolis* – priklauso abiem lizdams). Žodžio *brolis* darybinį lizdą sudaro aštuoniasdešimt devyni dariniai: aštuoniasdešimt trys daiktavardžiai (93 proc. visų šio lizdo darinių), trys būdvardžiai (3,5 proc.) ir trys veiksmažodžiai (3,5 proc.). Žodžio *sesuo* lizdas mažesnis – septyniasdešimt penki dariniai, kurie pagal kalbos dalis pasiskirstę panašiai kaip ir *brolis* darybinio lizdo dariniai: šešiasdešimt devyni daiktavardžiai (92 proc.), du būdvardžiai (3 proc.) ir keturi veiksmažodžiai (5 proc.).
2. Abiejų darybinių lizdų daiktavardžiai išvesti trimis darybos būdais: pridedant priesagą, priešdėlį arba suduriant du pamatinius žodžius. Daiktavardžio *brolis* lizdo priesaginių vedinių yra trisdešimt (37 proc.), o *sesuo* – keturiasdešimt vienas (59 proc.). Vediniai priklauso penkioms bendroms darybinėms kategorijoms: deminutyvai, vaikų pavadinimai pagal jų tėvus, vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, vardažodžių abstraktai, kuopiniai pavadinimai. Bet iš žodžio *brolis* išvestų vedinių, pvz.: *brolienė*, dar priskirta ir pavadinimų pagal lyties skirtumą kategorijai. Tokį nevienodą kategorijų pasiskirstymą galima paaiškinti tuo, kad *sesuo* darybiniame lizde sesers vyrą įvardija ne vediniai, o dūriniai, pvz.: *seserkopys*.
3. Mažiausią dalį abiejuose lizduose užima priešdėlių vediniai. Priešdėlinių daiktavardžio *brolis* vedinių yra penki (6 proc.), jie išvesti pridedant priešdėlius: *į-*, *pa-*, *po-*, *san-* / *sam-*. Keturi (6 proc.) daiktavardžio *sesuo* priešdėliniai vediniai yra sudaryti su priešdėliais *į-*, *po-* ir *pro-*.
4. Didžiausią *brolis* lizdo daiktavardžių darinių gupę (keturiasdešimt septyni – 57 proc.) sudaro dūriniai, *sesers* lizdą sudaro dvidešimt keturi dūriniai (35 proc.) Didžioji dalis visų dūrinių yra su antruoju daiktavardiniu dėmeniu: *brolis* – 43 (91 proc.), *sesuo* – 20 (83 proc.), likę dūriniai yra su antruoju veiksmažodiniu dėmeniu. Nors pirmuoju dėmeniu daugiausia eina daiktavardžiai, bet yra ir kitų kalbos dalių: skaitvardžiai, prieveiksmai, o vienas *brolio* lizdo dūrinys sudarytas su būdvardžiu (*šventbrolis*). Didžioji dalis visų dūrinių yra determinatyviniai.
5. Iš visų analizuojamų dūrinių, besiskiriančių tik jungiamuoju balsiu ar galūnės forma, sudarytos devynios DV eilės: septynios *brolio* darybiniame lizde, viena – *sesers* ir viena bendra abiem lizdams – *sesabrolis* / *sesėbrolė* / *sesiabrolė* / *sesiabrolis*.

6. Iš to paties pamatinio žodžio su skirtingais darybos formantais sudaryti dariniai, turintys tokią pat darybinę ir tapačią arba panašią leksinę reikšmę, laikytini DS: darbe iš viso sudaryta ir išanalizuota aštuoniolika (po devynias iš kiekvieno darybinio lizdo darinių) įvairios apimties iš daiktavardžių *brolis* ir *sesuo* padarytų sinonimiškų darinių. Trumpiausią daiktavardžio *brolis* DS eilę sudaro trys nariai, ilgiausią – devyni; trumpiausią daiktavardžio *sesuo* DS eilę sudaryta iš dviejų narių, ilgiausia – iš devynių.
7. Didžioji dalis tapačią arba labai panašią leksinę reikšmę turinčių darinių vartojami tokioje pat arba panašioje leksinėje aplinkoje, bet jų negalima laikyti absoliučiaisiais sinonimais, nes daugeliu atveju labai skiriasi darinių vartosenos dažnumas (kai kurių darinių vartosenos pavyzdžių nepateikia nei LKŽe, jų nerasta ir DLKT).
8. Kai kurių DS eilių nariai turi stilistinių skirtumų – į keturias sinonimų eiles įeina stilistiškai neutralių ir stilistiškai nuspalvintų darinių. Iš *brolis* lizdo darinių vienas žodis yra botanikos terminas – *brolelis*. Iš *sesuo* lizdo darinių DS eilių narių LKŽe stilistinių žymų turi keturi dariniai: šnekamosios kalbos žodis *sesutė*, menkinamasis žodis *sesiūkštė*, vulgariybės *seserpisys* ir *seserkopys*. Stilistinės skirtybės sumažina DS eilių narių substitucijos galimybes.
9. LKŽe rasti trys būdvardžiai, kurių pamatinis žodis – daiktavardis *brolis*, jie sudaryti su dariomis lietuvių kalbos būdvardžių priesagomis *-inis*, *-ingas*, *-iškas*. Iš *sesuo* darinių rasti du būdvardžiai su priesagomis *-inis* ir *-iškas*.
10. LKŽe rasti trys DS laikytini su priesagomis *-uotis*, *-iautis*, *-intis* iš daiktavardžio *brolis* sudaryti veiksmažodžiai. Iš daiktavardžio *sesuo* sudaryti keturi veiksmažodžiai, jie padaryti su priesagomis *-(i)uotis*, *-(i)auti* ir *-autis*.
11. Nustatyta, kad dauguma (penkiasdešimt šeši) daiktavardžio *sesuo* darybinio lizdo darinių remiasi ilgesniu V linksniuotės daiktavardžio *sesuo* kamieniu, likę devyniolika darinių remiasi trumpesniu (vienaskaitos vardininko) kamieniu
12. Iš LKŽe ir LKŽe PK išrinkti trisdešimt šeši daiktavardžio *brolis* tolesnės darybos pakopos dariniai, daiktavardžio *sesuo* tolesnės darybos pakopos darinių yra trigubai mažiau – dvylika.

Studijų programa lietuvių filologija ir komunikacija (specializacija – ryšiai su visuomene)

Vardas, pavardė Aušrinė Petrevičiūtė

Darbo pavadinimas Daiktavardžių *brolis* ir *sesuo* darybiniai lizdai

Darbo pavadinimas anglų kalba Derivational Nests of Nouns *brolis* ('brother') and *sesuo* ('sister')

Darbo vadovė doc. dr. Jolanta Vaskelienė

Darbo gynimo data 2017-06-06

Pagrindiniai žodžiai: darinys, darybinis lizdas, *brolis*, *sesuo*, darybiniai sinonimai, darybiniai variantai.

Pagrindiniai žodžiai anglų kalba (keywords): derivative, derivational nest, brother, sister, derivational synonyms, derivational variations.

SANTRAUKA

Šiame baigiamajame bakalauro darbe, taikant darybinės analizės, substitucijos ir skaičiavimo metodus, išnagrinėti ir palyginti daiktavardžių *brolis* ir *sesuo* darybiniai lizdai. Darybiniams lizdams priklausantys dariniai išrinkti iš *Lietuvių kalbos žodyno*, dar labiau šiuos lizdus praplečia dariniai ir iš to paties žodyno papildymų kartotekos.

Pagrindiniai analizės rezultatai rodo, kad daiktavardžio *brolis* darybinis lizdas (89 dariniai) yra didesnis negu daiktavardžio *sesuo* (75 dariniai). Didžiąją dalį darinių sudaro daiktavardžiai, padaryti pridedant priesagą, priešdėlį arba suduriant du pamatinius žodžius. Nors ir yra skirtybių, bet dariniai labai panašiai pasiskirstę pagal kalbos dalis, daiktavardžiai – pagal darybos būdus, priesaginiai vediniai – pagal darybos kategorijas, dūriniai – pagal antruosius dėmenis. Išanalizuoti dariniai yra susiję įvairiais tarpusavio santykiais. Iš abiejų lizdų daiktavardžių darinių sudaryta 18 darybinių sinonimų eilių, tarp kurių yra ir stilistiškai žymėtų narių. Darybinių sinonimų analizė parodė, kad daugelio darybiniais sinonimais laikytinų darinių vartoseną dabartinėje kalboje yra palyginti reta. Darbe aptartos ir 9 iš dūrinių sudarytos dūrinių darybinių variantų eilės, kurių nariai skiriasi tik šalutinėmis žodžių darybos priemonėmis.

Labai skiriasi tolesnės darybos pakopos darinių skaičius: daiktavardžio *brolis* darybiniam lizdui priklausančių tolesnės darybos pakopos darinių išrinkta tris kartus daugiau negu priklausančių daiktavardžio *sesuo* lizdui.

SUMMARY

Derivational nests of nouns *brolis* and *sesuo* were analysed and compared in the present Bachelor's thesis applying the methods of derivational analysis, substitution and calculation. Derivatives belonging to derivational nests were selected from *Lithuanian dictionary*. Derivatives selected from card-index of additions of the same dictionary further extend these nests.

The main results of analysis show that a derivational nest of a noun *brolis* (89 derivatives) is bigger than a derivational nest of a noun *sesuo* (75 derivatives). Most of the derivatives are nouns made by adding a suffix, prefix or by connecting two reference words with each other. Though there are distinctions, but derivatives are very similarly distributed by language parts, i.e. nouns are distributed by derivation methods, suffixed derivatives are distributed by derivative categories, compound words are distributed by the second word element. Derivatives analysed are associated with each other by various mutual relations. 18 lines of derivational synonyms, including stylistically marked members are made of derivatives of nouns of both nests. Analysis of derivational synonyms revealed that use of many derivatives which should be considered derivational synonyms in the current language is relatively rare. 9 lines of derivational variations of derivatives made of derivatives members of which differ between each other only by ancillary word formation means were discussed in the thesis.

A number of derivatives of further derivational stage strongly differs: a number of selected derivatives of further derivational stage belonging to derivational nest of a noun *brolis* was three times bigger compared to those belonging to a nest of a noun *sesuo*.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas* [interaktyvus]. Kompiuterinės lingvistikos centras 1998–2013. Prieiga internete: <<http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>> [žiūrėta 2017-05-20].
- LKŽe PK – *Lietuvių kalbos žodyno papildymų kartoteka* [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015. Prieiga internete: <<http://lkiis.lki.lt/antra-kartoteka>> [žiūrėta 2017-05-20].
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus]. T. 1–20. NAKTINIENĖ, Gertrūda (vyr. red.) ir kt. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. Prieiga internete: <<http://www.lkz.lt/dzl.php>> [žiūrėta 2017-05-20].
- AMBRAZAS, Saulius. *Būdvardžių darybos raida*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2011.
- AMBRAZAS, Saulius. *Daiktavardžių darybos raida II: lietuvių kalbos vardažodiniai vediniai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
- AMBRAZAS, Saulius. *Daiktavardžių darybos raida: lietuvių kalbos veiksmažodiniai vediniai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
- DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. AMBRAZAS, Vytautas ir kt. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.
- JAKAITIENĖ, Evalda. *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
- JAKAITIENĖ, Evalda. *Veiksmažodžių daryba (Priesagų vediniai)*. Vilnius: Vilniaus V. Kapsuko universiteto leidybinis skyrius, 1973.
- JANCIŪTĖ, Simona. *Daiktavardžio diena darybinis laukas: baigiamasis bakalauro darbas*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2013.
- JANKAUSKAITĖ, Evelina. *Daiktavardžio naktis darybinis laukas: baigiamasis bakalauro darbas*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2015. Prieiga internete: <<http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:8691111/datastreams/MAIN/content>> [žiūrėta 2017-05-13].
- MILIŪNAITĖ, Rita. *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009.
- KEINYS, Stasys. *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 1999.
- LKG – *Lietuvių kalbos gramatika*. T. 1. Vilnius: Mintis, 1965.
- LVG – NĪTIŅA, Daina; GRIGORJEVS, Juris (red.). *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2013.

- NAVICKAITĖ-KLIŠAUSKIENĖ, Agnė. Paveldėtieji baltų kalbų paukščių pavadinimai ir jų atitikmenys slavų kalbose (žodžių darybos lizdai). *Baltistica*. T. 42. Nr. 2. 2007, p. 261–269. Prieiga internete: <<http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/view/1171/1093>> [žiūrėta 2016-10-17].
- PAULAUSKIENĖ, Aldona. *Lietuvių kalbos morfologija*: paskaitos lituanistams. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
- PIKČILINGIS, Juozas. *Leksinė ir gramatinė sinonimika*. Kaunas: Šviesa, 1969.
- PIKČILINGIS, Juozas. *Sinonimika. Kalbos figūros*: fakultatyvinis kursas XI klasei. Kaunas: Šviesa, 1988.
- SABALIAUSKAS, Algirdas. *Lietuvių kalbos leksika*. Vilnius: Mokslo, 1990.
- SKARDŽIUS, Pranas. Lietuvių kalbos žodžių daryba. *Rinktiniai raštai*. T. 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- URBUTIS, Vincas. *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslo, 1978.
- VASKELIENĖ, Jolanta. Būdvardžio vienišas, -a semantinis ir darybinis laukas. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. T. 1. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2006, p. 169–177.
- VASKELIENĖ, Jolanta. Daiktavardžio akmuo semantinis ir darybinis laukas. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. T. 6. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2008, p. 312–321.
- VASKELIENĖ, Jolanta. Daiktavardžio turgus darybinis ir semantinis laukas. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. T. 10. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2010, p. 248–258. Prieiga internete: <<http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:6104560/datastreams/MAIN/content>> [žiūrėta 2017-05-13].
- VASKELIENĖ, Jolanta. *Darybiniai sinonimai*. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įmonė, 2000.
- VASKELIENĖ, Jolanta. Darybinių sinonimų, darybinių variantų ir paronimų panašumai bei skirtumai. *Žmogus ir žodis*. Nr. 15. Nr. 1. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2013. Prieiga internete: <<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2013~1371470960436/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>> [žiūrėta 2017-05-16].
- VILČINSKIENĖ, Regina. *Kamieną lietuvių turintys dariniai*: baigiamasis bakalauro darbas. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2011. Prieiga internete: <<http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2040408/datastreams/MAIN/content>> [žiūrėta 2017-05-13].
- ŽUPERKA, Kazimieras. *Stilistika*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 1997.

ЗАЙКАУСКЕНЕ, Янина. *Словообразование*: пособие для учителя. Каунас: Швиеса, 1987.

НЕМЧЕНКО, Василий Николаевич. *Современный русский язык*: словообразование. Учебное пособие для филологических специальностей университетов. Москва: Высшая школа, 1984.

METRIKA

PETREVIČIŪTĖ, Aušrinė. *Daiktvardžių brolis ir sesuo darybiniai lizdai*: baigiamasis bakalauro darbas. Vadovė doc. dr. J. Vaskelienė. Šiaulių universitetas, Lietuvių kalbotyros, literatūros ir komunikacijos katedra, 2017, 55 p.

BIBLIOGRAPHIC DESCRIPTION

PETREVIČIŪTĖ, Aušrinė. *Derivational Nests of Nouns brolis ('brother') and sesuo ('sister')*: Bachelor Thesis. Academic adviser doc. dr. J. Vaskelienė. Šiauliai University, Department of Lithuanian Linguistics, Literature and Communications, 2017, 55 p.

PUBLIKACIJA BAKALAURO DARBO TEMA

PETREVIČIŪTĖ, Aušrinė. *Daiktavardžių brolis ir sesuo darinių darybiniai sinonimai*. Lietuvos studentų lituanistų XXI mokslinė konferencija, skirta Ievos Simonaitytės 120-osioms gimimo metinėms paminėti. Programa ir pranešimų tezės. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2017, p. 12.

PRIEDAI

1 priedas. Vediniai, iš žodžio *brolis*²⁹

Daiktavardžiai

Priesagų vediniai:

**brolanas* ‘pusbrolis’

brolainė ‘žr. brolaitė 1’

brolaitė 1 ‘brolio žmona, brolienė’, 2 ‘brolio duktė, dukterėčia’, 3 ‘pusseserė’, 4 ‘pamergė’

brolaitis 1 ‘brolio sūnus’, 2 ‘pajaunys’, 3 ‘žr. brolelis’

brolava ‘žr. brolija’

brolėčia 1 ‘dukterėčia’, 2 ‘pusseserė’

brolelis bot. ‘darželio gėlė, našlaitė (*Viola Tricolor*)’

brolėnas 1 ‘brolio sūnus’, 2 ‘pusbrolis’

brolėnė ‘žr. brolienė’

broliava ‘žr. brolava 1’

brolička ‘brolio sūnus’

brolienė ‘brolio pati’

brolija 1 ‘broliai ir seserys’, 2 ‘bendrija’, 3 ‘draugija (ppr. religinė)’

brolikas 1 ‘brolio sūnus’, 2 ‘pusbrolis’

brolinas ‘broliukas’

brolininkas ‘psn. brolijos narys’

**broliokas* REIKŠMĖ NENURODYTA.

LKŽe PK pateiktas iliustracinis pavyzdys: *Mes su brolioku rėkavojam.*

broliukas ‘žr. brolelis’

broliūnas ‘pusbrolis’

brolybė ‘broliškumas, brolystė’

brolyčia ‘žr. brolėčia’

brolynas ‘brolio vaikas’

brolysta ‘žr. brolystė’

brolystė 1 ‘brolių giminystė’, 2 ‘draugystė, bičiulystė’, 3 bažn. ‘krikščionių brolija’

²⁹ Priede abėcėlės tvarka pateikti visi iš LKŽe išrinkti vediniai, kurių pamatinis žodis yra daiktavardis *brolis* (su žvaigždute žymimi dariniai iš LKŽe PK). Šie vediniai suskirstyti pagal kalbos dalis ir darybos būdus, šalia parašytos LKŽe nurodomos vedinių reikšmės (kai kurių vedinių tikslių reikšmę nustatyti yra sunku, todėl pateikiamas iliustracinis pavyzdys).

brolystos ‘buvimas pajauniu, broliu vestuvėse’

brolytis 1 ‘žr. brolėnas 1’, 2 ‘žr. brolelis’

**broliūtė* ‘brolio duktė’

**brolykas* ‘brolelis’

**brolynė* ‘brolio ūkis’

broluva ‘žr. brolava 1’

Priešdėlių vadiniai:

įbrolis 1 ‘patėvio, pamotės sūnus’, 2 ‘asmuo tapęs broliu įvaikinimo būdu’, 3 ‘senoviškose vestuvėse – jaunųjų palydovas (pabrolys)’

pabrolys ‘vestuvių apeigose jaunavedžio palydovas, pajaunys’

pobrolys ‘pabrolys’

pabroliai ‘buvimas pabroliu’

sambrolis ‘bendras draugas’

sanbrolis 1 ‘žr. sambrolis’, 2 ‘brolijos narys’

Būdvardžiai

Priesagų vadiniai:

brolingas neol. ‘broliškas’

brolinis (brolinės kiltys)

broliškas ‘būdingas broliams’

Veiksmažodžiai

Priesagų vadiniai:

broliauti 1 ‘artimai draugauti, bičiuliautis’, 2 ‘būti broliu (pajauniu) vestuvėse’

brolinti 1 ‘artinti, daryti broliškus’, 2 ‘broliauti, draugauti’, 3 ‘gerintis’

broliuotis ‘žr. broliauti 1’

2 priedas. Dūriniai iš žodžio *brolis*³⁰

brolaplaukis REIKŠMĖ NENURODYTA

LKŽe pateiktas frazeol. ***brolaplaukiais dalintis*** ‘giminiuotis’)

brolavaikis ‘žr. broliavaikis’

brolažudis ‘žr. broliažudys’

brolduktė ‘žr. broliaduktė 1’

**brolėdis* REIKŠMĖ NENURODYTA

LKŽe PK pateiktas iliustracinis pavyzdys: *Kas žaltį **brolėdį** sutryps, / Brolystės rūmą kas statys* (J. Baltrušaitis)?

broliaduktė 1 ‘dukterėčia’, 2 ‘pusseserė’

broliakisielis ‘antrąsyk virtas tų pačių metų kisielius’

**broliamiestis* REIKŠMĖ NENURODYTA

LKŽe PK pateiktas iliustracinis pavyzdys: *Draugystės rožių buvo atgabenta ir iš **broliamiesčių*** (J. Paleckis).

broliasūnis 1 ‘brolio sūnus, sūnėnas’, 2 ‘pusbrolis’

broliavaikis ‘brolio vaikas (dėdei ar tetai)’

broliažudys ‘žr. brolžudys’

brolvaikis ‘žr. broliavaikis’

brolžudys ‘brolio, artimo žmogaus žudikas’

devyniabrolis ‘kas turi devynis brolius’

Xdraugbrolis ‘to paties darbo arba tos pačios tautos žmogus’

dvynabrolis ‘dvynys, dvynukas’

dvynbrolis ‘dvynys, dvynukas’

gentbrolis ‘pusbrolis, gentainis’

ginklabrolis ‘kovos brolis, draugas’

kuilabrolis (plūdimosi žodis)

lašinbrolis ‘riebus žmogus’

marčiabrolis 1 ‘marčios brolis’, 2 ‘nuotakos pabrolys’

miežiabrolis ‘žr. miežiažolė’

pienbrolis ‘tos pačios žindyvės pienu maitintas kūdikis’

³⁰ Priede abėcėlės tvarka pateikti visi iš LKŽe išrinkti dūriniai, kurių vienas iš pamatinių žodžių yra daiktavardis *brolis* (su žvaigždute žymimi dariniai iš LKŽe PK). Šalia parašytos LKŽe nurodomos dūrinių reikšmės (kai kurių dūrinių tikslią reikšmę nustatyti yra sunku, todėl pateikiamas iliustracinis pavyzdys).

pirmabrolis ‘pusbrolis’

pusbrolis 1 ‘dėdės ar tetos sūnus’, 2 ‘patėvio ar pamotės sūnus, suvestinis brolis, įbrolis’

pusiabrolis ‘žr. pusbrolis 1’

saulabroliai ‘abiejose saulės pusėse matomi šviesūs stulpai (pr. šąlant per saulėtekį ar saulėlydį)’

saulabrolis 1 ‘mėnulis’, 2 prk. ‘nerimtas nepastovus žmogus’

saulbrolis ‘žr. saulabrolis 1’

saulėbroliai ‘žr. saulabroliai’

sauliabroliai ‘žr. saulabroliai’

sauliabrolis 1 ‘žr. saulabrolis 1’, 2 ‘tokia darželio gėlė’

sesabrolis ‘žr. sesiabrolis’

sesėbrolė bot. ‘trispalvė našlaitė (*Viola tricolor*)’

**sesiabrolė* ‘našlaitė’

sesiabrolis 1 ‘žr. sesėbrolė’, 2 bot. ‘dirvinė našlaitė (*Viola arvensis*)’

Xsvietbrolis (hibr.) ‘ordino narys, bet ne dvasininkas’

šiubinbrolis = subingrobis (?)

šunbrolis menk. ‘negeras žmogus, šunsnukis’

šventbrolis REIKŠMĖ NENURODYTA

LKŽe PK pateiktas iliustracinis pavyzdys: *Garbinamys dar buvo garsi karvedžiai kaip didi geradėjai ir išgelbėtojai savo tautos nu svetimos vergybės, kurių nu to vadino viršaičiais, arba šventbroliais* (S. Daukantas).

tėvabrolis ‘tėvo brolis, dėdė’

trynabrolis ‘brolis iš trynių, trynukas’

vėjabrolis ‘vėjavaikis’

velniabrolis ‘blogas žmogus’

vienbrolis (neol.) ‘tautietis’

vyrbrolis ‘vyro brolis’

3 priedas. Tolesnės darybos pakopos dariniai iš žodžio *brolis*³¹

Daiktavardžiai

Priesagų vediniai:

**brolēnaitė* ‘dukterėčia’

**broleratis* REIKŠMĖ NENURODYTA

LKŽe PK pateiktas iliustracinis pavyzdys: *Oj brorali **brolerati** kadu beparjosi* (S. Daukantas).

**brolerėlis* REIKŠMĖ NENURODYTA

LKŽe PK pateiktas iliustracinis pavyzdys: *Oj brorali **brolerėli** kur dieja zirgieli* (S. Daukantas).

broliavimas → *broliauti* 1

broliažudybė ‘žr. brožudybė’

broliažudystė ‘žr. brožudystė’

broliškumas → *broliškas*

brožudybė ‘brolių, artimųjų, tautiečių žudymas’

brožudystė ‘žr. brožudybė’

pabrolėnis ‘pusbrolio sūnus’

pabrolėtė ‘pusbrolio duktė’

pusbrolėnė ‘pusbrolio žmona’

pusbrolystė ‘pusbrolių giminystė’

sanbrolystė ‘brolija, draugija’

subrolinimas → *subrolinti*

susibroliavimas → *susibroliauti*

Dūriniai:

**arkibrolija* REIKŠMĖ NENURODYTA

LKŽe PK pateiktas iliustracinis pavyzdys: ***Arkibrolija** (archerfaternia) pasiskyrusi maldoms, geriems darbams arba net mokslui ir menui vyresnioji tikiybė bendrija, savo tikslų siekianti brolišku narių bendravimu ir veikimu* (LE).

brolienbuvė REIKŠMĖ NENURODYTA

LKŽe pateiktas iliustracinis pavyzdys: *Brolio pati buvusi **brolienbuvė** vadinasi.*

brolseseriukė ‘bot. tikroji našlaitė (*Viola tricolor*)’

³¹ Priede abėcėlės tvarka pateikti visi iš LKŽe išrinkti tolesnės darybos pakopos dariniai, kurių pamatinis žodis yra daiktavardis *brolis* (žvaigždute žymimi dariniai iš LKŽe PK). Šie dariniai suskirstyti pagal kalbos dalis ir darybos būdus, šalia parašytos LKŽe nurodomos tikslios darinių reikšmės (kai kurių darinių tikslią reikšmę nustatyti yra sunku, todėl pateikiamas iliustracinis pavyzdys).

Būdvardžiai

Priesagų vediniai:

brolžudingas ‘žr. *brolžudiškas*’

brolžudiškas ‘žudantis brolius, artimuosius’

sanbrolinis → *sanbrolis* 1

sanbroliškas ‘būdingas sanbroliui’

Dūriniai:

dvibrolijinis ‘bot. kuris suaugęs į du kuokštus (apie tokią kuokelių rūšį)’

Veiksmažodžiai

Priešdėlių vediniai:

apibroliauti ‘pabūti broliu (pajauniu) vestuvėse’

atsibroliauti ‘žr. *atsibroliauti*’

atsibroliauti ‘nustoti broliautis’

nubroliauti ‘broliaujant (einant pajauniu) nusigyventi, išsileisti’

pabroliauti ‘pabūti broliu (pajauniu) vestuvėse’

prabroliauti ‘broliaujant (būnant pajauniu vestuvėse) netekti ko, pražiopsoti

pribroliauti ‘prisibūti broliu (pajauniu) vestuvėse’

prisibroliuoti ‘ilgai broliautis’

subrolinti ‘suartinti’

susibroliauti ‘žr. *susibroliauti*’

susibroliauti ‘artimai susidraugauti, susibičiuliauti’

susibroliuoti ‘žr. *susibroliauti*’

4 priedas. DS eilės, sudarytos iš žodžio *brolis* darinių³²

1. *Brolelis* bot. ‘darželio gėlė, našlaitė’ – *broliukas* ‘žr. brolelis’ – *brolytis* 2 ‘žr. brolelis – *brolaitis* 3 ‘žr. brolelis’.
2. *Brolaitis* 1 ‘brolio sūnus’ – *brolėnas* 1 ‘brolio sūnus’ – *brolainis* 1 ‘brolio sūnus’ – *brolytis* 1 ‘žr. brolėnas 1’ – *brolynas* 1 ‘brolio vaikas’ – *broličkas* ‘brolio sūnus’ – *brolikas* 1 ‘brolio sūnus’ – *broliūnas* ‘brolio sūnus’ – *broliasūnis* 1 ‘brolio sūnus, sūnėnas’.
3. *Brolanas* ‘pusbrolis’ – *brolikas* 2 ‘pusbrolis’ – *brolėnas* 2 ‘pusbrolis’ – *broliūnas* ‘pusbrolis’ – *pusbrolis* 1 ‘dėdės ar tetos sūnus’ / *pusiabrolis* ‘žr. pusbrolis’ 1 – *broliasūnis* 2 ‘pusbrolis’.
4. *Brolienė* ‘brolio pati’ – *brolėnė* ‘žr. brolienė’ – *brolaitė* 1 ‘brolio žmona, brolienė’ – *brolainė* ‘žr. brolaitė 1’.
5. *Brolaitė* 2 ‘brolio duktė, dukterėčia’ – *brolyčia* ‘žr. brolėčia 1’ – *brolėčia* 1 ‘dukterėčia’ – *broliūtė* ‘brolio duktė’ – *broliaduktė* 1 ‘dukterėčia’ / *brolduktė* ‘žr. broliaduktė 1’.
6. *Brolaitė* 3 ‘pusseserė’ – *brolėčia* 2 ‘pusseserė’ – *broliaduktė* 2 ‘pusseserė’.
7. *Pabrolys* ‘vestuvių apeigose jaunavedžio palydovas, pajaunys’ – *pobrolys* ‘pabrolys’ – *brolaitis* 2 ‘pajaunys’ – *brolainis* 2 ‘pabrolys, pajaunys (vestuvių dalyvis)’.
8. *Brolija* 1 ‘broliai ir seserys’ – *brolava* ‘žr. brolija 1’ / *broliava* ‘žr. brolava 1’ – *broluva* ‘žr. brolava 1’.
9. *Brolystė* 1 ‘brolių giminystė’ – *brolysta* ‘žr. brolystė 1’ – *brolybė* ‘broliškumas, brolystė’.

³² Priede pateiktos sudarytos daiktavardžių DS eilės, šalia DS eilės narių nurodytos jų reikšmės.

5 priedas. Vediniai iš žodžio *sesuo*³³

Daiktavardžiai

Priesagų vediniai:

**sesaitė* REIKŠMĖ NENURODYTA

LKŽe PK pateiktas iliustracinis pavyzdys: *Ir atskrenda musaita, / Uodo tikra sesaita* (Lietuvių liaudies dainynas).

seselė 1 ‘medicinos sesuo’, 2 ‘vienuolė’

seseraičia ‘žr. seseraitė’

seseraitė ‘sesers duktė, seserėčia’

seseraitis ‘sesers sūnus, seserėnas’

seserėčia 1 ‘sesers duktė’, 2 ‘pusseserė’

seserėčios ‘seserų dukterys’

seserėnai ‘seserų vaikai’

seserėnas 1 ‘sesers sūnus’, 2 ‘tetos sūnus, pusbrolis’

seserėnė ‘sesers duktė’

seserėtė ‘tetos duktė, pusseserė’

seserėtis ‘žr. seserėnas 1’

seseriečiai ‘brolių vaikai’

seserietė ‘žr. seserėčia’

seserietis ‘žr. seserėtis’

seserija 1 ‘visos seserys’, 2 ‘vienuolių seserų organizacija’

**seserinčia* ‘sesers duktė’

seserintė ‘žr. seserėčia 1’

seserintis ‘žr. seserėnas 1’

**seseriūtė* ‘sesuo’

seserybė ‘seserystė’

seseryčia ‘žr. seserėčia’

seseryčios ‘žr. seserėčios’

seserynai ‘žr. seserėnai’

seserynas ‘žr. seserėnas’

³³ Priede abėcėlės tvarka pateikti visi iš LKŽe išrinkti vediniai, kurių pamatinis žodis yra daiktavardis *sesuo* (su žvaigždute žymimi dariniai iš LKŽe PK). Šie vediniai suskirstyti pagal kalbos dalis ir darybos būdus, šalia parašytos LKŽe nurodomos vedinių reikšmės (kai kurių vedinių tikslią reikšmę nustatyti yra sunku, todėl pateikiamas iliustracinis pavyzdys).

seserysta ‘žr. seserystė’
seserystė ‘seserų giminystė’
seserūnas ‘žr. seserėnas 1’
seseruonė ‘seserija, seserys’
seserūtė ‘žr. seserėčia 1’
seserūtis ‘žr. seserūnas’
**seseružis* ‘sesers sūnus’
sesiūkštė menk. ‘sesuo’
sesiuva ‘žr. seserija’
sesyka ‘sesutė’
sesystė ‘žr. seserystė’
sesuika ‘seselė’
sesutė ‘žr. sesuo’
1 *sesuva* ‘žr. sesuo’
2 *sesuva* ‘seserų vaikai’
sesva ‘žr. 1 sesuva’

Priešdėlių vediniai:

įseserė ‘vieno sutuoktinio duktė iš pirmesnių vedybų kito sutuoktinio vaikams iš pirmesnių vedybų’
įseseris ‘senovės vestuvinių apeigų dalyvis, kuris veda jaunąją prie altoriaus’
poseserė ‘netikra, suvestinė sesuo’
proseserė ‘dėdės duktė, pusseserė’

Būdvardžiai

seserinis ‘priklausantis seseriai’
seseriškas ‘būdingas seseriai’

Veiksmažodžiai

seserautis ‘žr. seseriauti 1, 2’
seseriauti 1 ‘laikyti viena kitą seserimi’, 2 ‘vadinti viena kitą seserimi’, 3 ‘dirbti medicinos seserimi’
seseriuotis ‘seseriškai gyventi, draugauti’
seseruotis ‘žr. seseriuotis’

6 priedas. Dūriniai iš žodžio *sesuo*³⁴

Dūriniai:

brosseserė ‘našlaitė, brolelis (*Viola tricolor*)’

brotseserė ‘žr. *brosseserė*’

Xdraugseselė ‘žr. *draugseserė*’

Xdraugseserė ‘to paties tikėjimo moteris’

dvynsesė ‘dvynės *sesuo*’

pienseserė ‘tos pačios žindytės pienu maitinta mergaitė’

pirmasesė ‘*pusseserė*’

pusseserė 1 ‘dėdės arba tetos duktė, *seserėčia*’, 2 ‘netikra *sesuo* (kai vienas iš tėvų yra bendras, o kitas ne’

pussesuo ‘žr. *pusseserė* 1’

sesabrolis ‘žr. *sesiabrolis*’

sesėbrolė bot. ‘trispalvė našlaitė (*Viola tricolor*)’

seserkopiai vlg. ‘svainiai, vedę seseris’

seserkopys ‘sesers vyras, svainis’

seserkuopiai ‘žr. *seserkopiai*’

seserkuopys ‘žr. *seserkopys*’

seserminis ‘žr. *seserkopys*’

sesersūnis ‘sesers sūnus, *seserėnas*’

seservaikiai ‘seserų vaikai’

seservaikis ‘seserų vaikas’

seseržudis ‘sesers nužudytojas’

seseržudys ‘žr. *seseržudis*’

**sesiabrolė* ‘našlaitė’

sesiabrolis 1 ‘žr. *sesėbrolė*’, 2 bot. ‘dirvinė našlaitė (*Viola arvensis*)’

Xsvietsesė ‘ordino narė, bet ne dvasininkė’

³⁴ Priede abėcėlės tvarka pateikti visi iš LKŽe išrinkti dūriniai, kurių vienas iš pamatinių žodžių yra daiktavardis *sesuo* (su žvaigždute žymimi dūriniai iš LKŽe PK). Šalia parašytos LKŽe nurodomos dūrinių reikšmės.

7 priedas. Tolesnės darybos pakopos dariniai iš žodžio *sesuo*³⁵

Daiktavardžiai

Priesagų vediniai:

sesuolytė ‘sesutė, seselė’

sesseržudybė ‘žr. sesseržudystė’

sesseržudystė ‘sesers nužudymas’

pusseserystė ‘giminystė su pusseserėmis’

seseriškumas → *seseriškas*

**sesseržudymas* REIKŠMĖ NENURODYTA

LKŽe PK nurodomas lenkiškas žodis *siostrójczy* (S. Daukantas).

**sesutyka* REIKŠMĖ NENURODYTA

LKŽe PK nurodoma, kad tai deminutyvas.

Dūriniai:

brolseseriukė bot. tikroji našlaitė (*Viola Tricolor*)

X *draugseselė* ‘žr. draugseserė’

Būdvardžiai

**sesseržudinis* REIKŠMĖ NENURODYTA

LKŽe PK nurodomas lenkiškas žodis *siostrójczy* (S. Daukantas).

Veiksmažodžiai

Priešdėlių vediniai:

susiseseriauti ‘susidraugauti kaip seserims’

Prieveiksmiai

seseriškai

³⁵ Priede abėcėlės tvarka pateikti visi iš LKŽe ir LKŽe PK išrinkti tolesnės darybos pakopos dariniai, kurių pamatinis žodis yra daiktavardis *sesuo* (žvaigždute žymimi dariniai iš LKŽe PK). Šie dariniai suskirstyti pagal kalbos dalis ir darybos būdus, šalia parašytos LKŽe nurodomos darinių reikšmės (kai kurių darinių tikslią reikšmę nustatyti yra sunku, todėl pateikiamas iliustracinis pavyzdys).

8 priedas. DS eilės, sudarytos iš žodžio *sesuo* darinių³⁶

1. *Seseriūtė* ‘sesuo’ – 1 *sesuva* ‘žr. sesuo 1’ – *sesva* ‘žr. 1 sesuva’ – *sesiūkštė* menk. ‘sesuo’.
2. *Seselė* 1 ‘medicinos sesuo’ – *sesutė* šnek. ‘žr. sesuo 4’ – *sesuika* ‘seselė’.
3. *Pusseserė* 1 ‘dėdės arba tetos duktė, seserėčia’ – *pussesuo* ‘žr. pusseserė 1 – pirmasesė ‘pusseserė’ – *seserėčia* 2 ‘pusseserė’ – *seserėtė* ‘tetos duktė pusseserė’ – *proseserė* ‘dėdės duktė, pusseserė’.
4. *Seseraitis* ‘sesers sūnus, seserėnas’ – *seserėnas* 1 ‘sesers sūnus’ – *seserėtis* ‘žr. seserėnas 1’ – *seserietis* ‘žr. seserėtis’ – *seserūnas* ‘žr. seserėnas 1’ – *seserūtis* ‘žr. seserūnas’ – *seserintis* ‘žr. seserėnas 1’ – *sesersūnis* ‘sesers sūnus, seserėnas’ – *seservaikis* ‘sesers vaikas’.
5. *Seserėnas* 2 ‘tetos sūnus, pusbrolis’ – *seserynas* ‘žr. seserėnas 2’.
6. *Iseserė* ‘vieno sutuoktinio duktė iš pirmesnių vedybų kito sutuoktinio vaikams iš pirmesnių vedybų’ – *posseserė* ‘netikra, suvestinė sesuo’ – *pusseserė* 2 ‘netikra sesuo (kai vienas iš tėvų yra bendras, o kitas ne)’.
7. *Seseraitė* ‘sesers duktė, seserėčia’ – *seseraičia* ‘žr. seseraitė’ – *seserėčia* 1 ‘sesers duktė’ – *seserėnė* ‘sesers duktė’ – *seseryčia* ‘žr. seserėčia 1’ – *seserintė* ‘žr. seserėčia 1’.
8. *Seserysta* ‘žr. seserystė’ – *seserystė* ‘seserų giminytė’ – *seserybė* ‘seserystė’.
9. *Seserkopys* menk. ‘sesers vyras, svainis’ – *seserkuopys* ‘žr. seserkopys’ – *seserminis* ‘žr. seserkopys’ – *seserpisys* vlg. ‘svainis’.

³⁶ Priede pateiktos sudarytos daiktavardžių DS eilės, šalia DS eilės narių nurodytos jų reikšmės.